

NO TO
POLICE
BRUTALITY

SAHOD
ITAAS

MARIA CLARA
LAOS NA!

MARTSA NG KABABAIHAN
LABAN SA PAGTAAS NG BILIHIN

ANG KASAYSAYAN NG MAKABAYANG KILUSAN NG BAGONG KABABAIHAN (MAKIBAKA), 1970-2016*

Pauline Mari Hernando, Ph.D.

ABSTRAK

Nabuo ang Makabayang Kilusan ng Bagong Kababaihan o MAKIBAKA, isang rebolusyonaryong kilusan ng kababaihan sa Pilipinas, sa panahon ng tinaguriang Sigwa ng Unang Kwarto noong Dekada 70. Binabaybay sa saliksik na ito ang mga makabuluhang tala sa pag-iral ng organisasyon sa kontekstong politikal, historikal, at ekonomiko ng lipunang Pilipino sa loob ng halos limang dekada. Kasabay na tinatalakay ang mga salik sa pag-ugit ng militansya at militarismo at iba pang integral na pangyayari sa panahon ng Unang Sigwa kung saan partikular na namayani ang mga kilusang panlipunan sa Pilipinas mula sa iba't ibang sektor. Narito ang mga tala at paglilinaw sa naging simulain ng MAKIBAKA mula sa paglulunsad at piket sa Bb. Pilipinas, pagtatatag ng mga himpilan sa Maynila, pagharap sa mga hamong internal, pagsuong sa mga panimulang gawain at usaping pang-estruktura, pagtugon sa krisis sa kasapian, pagkatuto sa mga himpilan, at paghawan ng daan tungo sa lehitimasyon ng linyang pampolitika bilang makapangyarihang kilusang pagpapalaya sa kababaihan sa bansa. Sentral na bahagi ng papel na ito ang transpormasyon

*Batay sa disertasyon ng may-akda na pinamagatang "Ang Rebolusyonarya sa Panitikan at Kasaysayan ng Makabayang Kilusan ng Bagong Kababaihan (MAKIBAKA), 1970-2016" (2017). Ang pananaliksik na ito ay sinuportahan ng Office of the Vice-Chancellor for Research and Development sa pamamagitan ng Ph.D. Incentive Awards.

ng MAKIBAKA mula sa pagiging hayag tungo sa pagiging lihim na kilusan. Itinatampok ito ng mga programa at pagbabagong dulot sa kanilang Una hanggang Ikaapat na Pambansang Kongreso. Pinatatanaw rito ang naging sistema sa pagsulong ng MAKIBAKA mula nang mapabilang ito sa mga rebolusyonaryong kilusang lihim sa ilalim ng batas militar. Binibigyang-linaw ng mga pangyayari sa loob ng panahon ng diktadurang Marcos ang naging hakbangin ng MAKIBAKA tungo sa kanilang paglahok sa Pambansa-Demokratikong Prente ng Pilipinas. Kasabay ng mga pagtalakay sa pag-unlad ng ideolohiya, politika, at organisasyon ng MAKIBAKA ay ang pagtatampok sa mga naging hamon at tagumpay sa pagtataguyod ng mga rehiyonal na balangay sa kanayunan at kalunsuran. Bilang panghuli, pinatatanaw sa artikulo ang naging katayuan at pagsulong ng organisasyon bago ang Batas Militar ni Marcos hanggang sa bungad ng rehimeng Duterte.

Mga susing salita: MAKIBAKA, rebolusyonarya, Pambansa-Demokratikong Kilusan, kababaihan, Batas Militar

ABSTRACT

Makabayang Kilusan ng Bagong Kababaihan (Patriotic Movement of New Women) or MAKIBAKA is a women's revolutionary movement in the Philippines that was formed during the First Quarter Storm of 1970. This paper chronicles the relevant episodes of the organization's existence within the political, historical, and economic context of Philippine society spanning for almost five decades. It examines and discusses the factors that form militance and militarism along with other crucial events that occurred in the First Quarter Storm, during which particular social movements in the Philippines flourished from different sectors. These include the launch cum protest of MAKIBAKA in the Binibining Pilipinas, the establishment of its headquarters in Manila, the challenges faced within the organization, the progress and development of organizational structure and activities, the response and resolution on membership crises, the ongoing educational initiatives and discussions, and the accomplishments on paving the way towards the legitimization of a political line as a powerful women's liberation movement in the country. The focal point

of this paper is MAKIBAKA's transformation from an open to an underground mass organization, as exemplified by its programs and the amendments that had been deliberated upon in its past Four National Congresses. This explains MAKIBAKA's system of advancement as an underground revolutionary movement ever since the promulgation of martial rule. Events which occurred during Marcos dictatorship elucidates MAKIBAKA's determination towards joining the National-Democratic Front of the Philippines. The paper not only presents a discussion on the ideological, political, and organizational development of MAKIBAKA but also accords emphasis upon the trials and triumphs of establishing chapters in urban areas as well as in the countryside. Finally, it analyzes the organization's state of affairs and progression from the pre-Marcos Martial Law up to the early period of Duterte's regime.

Keywords: MAKIBAKA, revolutionary, National-Democratic Movement, women, Martial Law

Pambungad: Badya ng Dekada

Ang tagumpay sa pagpunla ng mga panandang bato sa kasaysayan ng mga kilusang panlipunan sa Pilipinas ay maaaring tanawin sa pamamagitan ng pagsipat sa mga iginuhit nitong pagbabagong panlipunan. Sanhi nito kung kaya ang pagbasa sa mga yugto ng pagsibol at pagpapatuloy ng kilusan gaya ng Makabayang Kilusan ng Bagong Kababaihan (MAKIBAKA), isang militanteng organisasyon ng kababaihang nabuo noong Unang Sigwa, ay kinasasangkutan ng pagkatuto hindi lamang sa punyaging natamo kundi maging sa mga umiral na pagsubok habang sumusulong ito. Kasabay ng mga pagsusumikap na iakda ang naratibo ng bayang patuloy na nakikibaka para sa hustisya, kasarinlan, at kapayapaan, mahalagang dalumatin ang mga salik at kaligirang nagtakda sa simulain ng partikular na kilusang itinatag sa panahon ng diktadurang Marcos. Para sa pananaliksik kaugnay ng rebolusyonaryong kilusang kababaihan tulad ng MAKIBAKA, makabuluhang tuntungan ang pag-unawa sa retorika ng digmaan, demokrasya, at rebolusyon na patuloy nitong isinusulong bilang isang makapangyarihang kilusang pagpapalaya sa kababaihan sa Pilipinas.

Kabilang sa mga kalagayang pang-ekonomiya at pangkulturang dinatnan ng rehimeng Marcos noong kalagitnaan ng dekada 1960 ay resulta ng Cold War na pinamunuan ng

Estados Unidos. Ito ang nagtulak sa pagguhit ng naiibang mukha ng militansya sa kalagitnaan ng dekada 60 mula sa iba't ibang sektor at makabayang organisasyon. Binigyang-kahulugan ng mga militanteng organisasyon na ang tipo ng aktibismo at militansyang tinutukoy rito ay anti-imperyalista at anti-pyudal. Lumawak ang pag-oorganisa ng mga militanteng organisasyon sa mamamayan at dumalas ang pagkilos ng naturang mga organisasyon.

Sa hanay ng mga magbubukid at magsasaka, itinatag ang unyong Malayang Samahang Magsasaka o MASAKA bilang panghalili sa idineklarang ilegal na Pambansang Kilusan ng Magsasaka (PKM). Halos kasabay nito umusbong ang mga progresibong unyon at pederasyong pang-manggagawa – ang Congress of Trade Union of the Philippines (CTUP), Pambansang Kilusan ng Paggawa (KILUSAN), at National Association of Trade Unions (NATU). Sa hanay naman ng estudyante, lumaki ang kasapian ng mga organisasyong gaya ng Malayang Pagkakaisa ng Kabataang Pilipino (MPKP), Student Cultural Association of the University of the Philippines (SCAUP), Kabataang Makabayan (KM), Samahang Demokratiko ng Kabataan (SDK), National Union of Students of the Philippines (NUSP), Samahang Molave (SM) at Movement for the Advancement of Nationalism (MAN) (Pomeroy 1974).

Isa sa mga makasaysayan ang demonstrasyong naganap noong 15 Marso 1961 nang magrali ang hindi bababa sa 5,000 mamamayan sa harap ng lumang Kongreso (Sison 1998). Hayagang tinutulan ng mga unyonista at aktibista ang Susog Pariti at Kasunduang Laurel-Langley. Tinukoy ng mga militanteng grupo sa panahong ito na imperyalismo, burukrata-kapitalismo, at katutubong pyudalismo ang mga pangunahing ugat ng krisis sa bansa.

Sa kanayunan naman, muling itinatag ang Partido Komunista ng Pilipinas (PKP)/Communist Party of the Philippines (CPP) noong 26 Disyembre 1968. Isinakatuparan nila ang bagong tipo ng rebolusyon na tatawagin sa anyong Demokratikong Rebolusyong Bayan (DRB) na may pangunahing katangian ng pakikibakang magsasaka para sa lupa at para sa mga demokratikong karapatan. Nang sumunod na taon, nabuo naman ang Bagong Hukbong Bayan (BHB) (Sison 1998).

Ilang araw bago tuluyang matapos ang dekada 60, naitala noong 29 Disyembre 1969 ang kahindik-hindik na pag-atake ng kapulisan sa kabataan-estudyanteng nagmartsa mula sa iba't

ibang panig ng Maynila tungong embahada ng Estados Unidos. Lumapag sa bansa ang bise-presidente nitong si Spiro Agnew para sa nakatakandang inagurasyon ni Marcos. Sinalubong siya ng protesta ng mga mag-aaral. Pinagbintangan ang ilang kabataang raliyista na nambato ng bombang *molotov* at sinampahan sila ng mga gawagawang kaso gaya ng “Breach of Peace” (Lopez 1970).

Sa pagbubukas ng mga pamantasan noong Enero 1970, naging usap-usapan na ang karahasan ng pulisya sa rali noong 29 Disyembre 1969 sa Roxas Boulevard. Pagkatapos, nagmartsang muli ang hindi bababa sa 1,000 estudyante ng UP Diliman, University of the East, Far Eastern University, at Lyceum of the Philippines kasama ang mga manggagawa mula sa Northern Motors Laborers patungong Malacañang (Lopez 1970).

A. Ang Unang Sigwa: Militansya at Militarismo

Tinaguriang Sigwa ng Unang Kwarto o First Quarter Storm ang serye ng mga kilos-protesta, demonstrasyon at *riot* sa Kamaynilaan na pinamunuan at pinamayanihan ng mga radikal at progresibong organisasyon, kilusan, at unyon noong mga unang buwan ng dekada 1970 (Salonga sa Pimentel 2006). Resulta ng paglitaw ng mga bagong militanteng organisasyong masa noong dekada 1960 na tumugon laban sa lumalalang krisis pampolitika at pang-ekonomiya sa bansa. Determinado at nagkakaisa ang pagtutulungan ng mga organisasyon na tutulan ang panghihimasok ng Estados Unidos sa mga patakarang pang-ekonomiya ng Pilipinas sa isang banda at ang mapanlipol na puwersa ng pamahalaan sa kabilang banda. Sa ganitong kalagayan ng lipunang Pilipino nahubog ang panimulang imahe ng Unang Sigwa.

Nakatakandang muling magbukas ang sesyon ng Kongreso noong 26 Enero 1970. Sa parehong araw na ito itinakda ng mga militanteng organisasyon ng kabataan-estudyante ang kanilang demonstrasyon. luulat ni Pangulong Marcos sa parehong araw ang taunang SONA sa harap ng lumang Kongreso. Naroon na ang higanteng bulto ng kabataan at maliban dito ay pinangunahan din ng NUSP ang paglulunsad sa 20 pang rali sa iba’t ibang bahagi ng bansa. Sa okasyong idinisenyo upang iulat ang ilusyon ng Pangulo at ng kanyang administrasyon, sinabayan ito ng pagkilos ng humigit-kumulang 50,000 militante mula sa mga pinagsanib na puwersa ng iba’t ibang organisasyon (Tañada et al. 1970).¹ Kahit papaano, may

¹ Ang parehong bilang ng lumahok na mga militante noong 26 Enero 1970 sa harap ng lumang Kongreso mula sa humigit-kumulang 40 organisasyon ang siya ring

hinuha na sa ganitong tipo ng eksena ang pamahalaan kaya tiniyak nito na handa na ang puwersang kapulisan sa pagsasakatuparan ng “Oplan Payapa.”² Kaisa sa naturang plano ang mga yunit ng Manila Police Department (MPD) gaya ng Metrocom Central Sector (Metro CS), Metrocom Reaction Strike Force (Metrocom RSF), Presidential Security Agents (PSA), Metrocom Intelligence Sub Task Force, at Metrocom Sub Task Force Reserve (Metrocom TFR) (Tañada et al. 1970).

Larawan blg. 1: Ang demonstrasyon sa harap ng lumang Pambansang Kongreso noong 26 Enero 1970.

Larawang kuha ng *The Manila Times* 1970.

makikiisa sa madugong *riot* sa kahabaan ng Mendiola hanggang sa mga lansangan ng Recto at Legarda pagsapit ng 30 Enero 1970. Nagkaroon ng dalawang hati ang mga demonstrador, isa sa harap ng lumang Kongreso at isa sa Malacañang. Nagsanib ang dalawa bandang hapon nang magmartsa ang mga nasa lumang Kongreso tungo sa huli. Malaking bilang din sa mga lumahok ang nagmula sa National Students League (NSL) sa pamumuno ng pangulo nitong si Portia Ilagan mula sa Philippine Normal College.

² Isang kumperensiya ang idinaos ng Manila Police Department (MPD) at Metrocom PC sa Malacañang noong 19 Enero 1970. Pangunahing adyenda nito ang paglalagat ng mga gawaing panseguridad sa gaganaping pagbubukas ng Kongreso noong 26 Enero 1970. Tinaguriang “Operations Plan Payapa” ang gawaing panseguridad na siyang ilulunsad ng dalawang ahensya katuwang ang lahat ng yunit ng MPD. Sunod na pinlano ng parehong mga ahensya matapos ang Oplan Payapa ang “Operations Plan Bagong Buhay,” na pangunahing ilulunsad sa sandaling manganib ang buhay ng Unang Pamilya. Nahahati ito sa apat—(1) Crowd Control Group, (2) Anti-riot Group, (3) Traffic Control Group, at (4) Rescue Group. Ang parehong Oplan Payapa at Oplan Bagong Buhay ay nagsilbing lunsaran ng lehitimong pag-aarmas ng kapulisan, liban pa sa pagbibitbit ng *truncheon* at panangga bilang mga instrumentong “*anti-riot*.” Unang mababasa ang panimulang talakay sa pagpapatupad ng dalawang iskema ng MPD at PC sa “Report of Senate Special Committee” na itinala sa Seventh Congress of the Republic of the Philippines noong 12 Marso 1970.

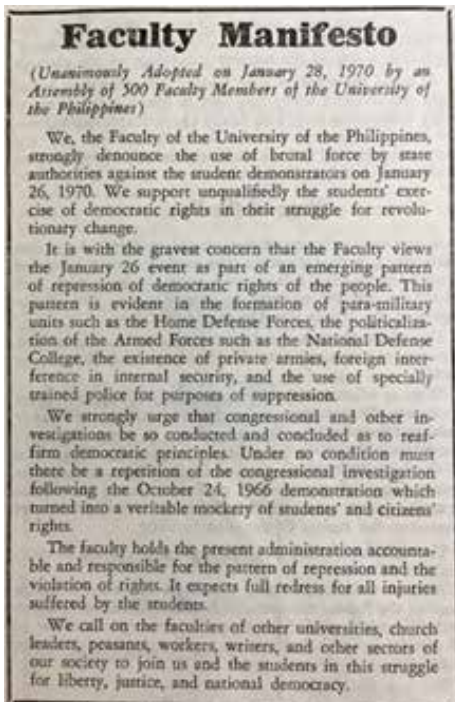
Larawan blg. 2: Ang puwersa ng Philippine Constabulary habang nagpapalayas ng mga demonstrador sa harap ng Malacañang noong 29 Enero 1970.

Larawang kuha ng *The Manila Times* 1970.

Larawan blg. 3: Mga basyo ng pillbox, molotov cocktails, at iba pang pampasabog na diumano'y nakuha ng mga PC Metrocom mula raw sa magkakahiwalay na demonstrasyon. Circa 1970.

Larawang kuha ni Salvador F. Flaga 1970.

Larawan blg. 4: Ang manipestong inilabas ng kaguruan ng Unibersidad ng Pilipinas noong 28 Enero 1970 kaugnay ng pagtutol at pagpuna sa karahasang nangyari sa demonstrasyon noong 26 Enero 1970 sa harap ng lumang Kongreso.

Larawan mula sa Lopez 1970.

Simula pa lamang ang demonstrasyon laban sa SONA ni Pangulong Marcos sa mga darating pang mas malawak na demonstrasyon. Pangunahing panawagan noong 26 Enero 1970 ang pagpapatalsik sa Pangulo dahil sa lumalalang pasismo, sa pagiging papet nito sa Estados Unidos, at ang pagtuligsa sa noo'y ipinapanukalang Kumbensyong Konstitusyonal (Rotea 1970).

Lalong sumidhi ang mga pangyayari nang sumunod na araw. Nagdeklara ng isang linggong boykot sa mga klase ang mga mag-aaral noong 27 Enero 1970. Kinondena naman ng kaguruan ng UP ang pagsulpot ng mga yunit paramilitar ng Sandatahang Lakas gaya ng Home Defense Forces sa pamamagitan ng isang manipesto. (Lopez 1970).

Ang huling eksena sa Malacañang ang siyang nagtulak upang ilunsad ang higanteng kilos protesta ng mga militante noong 30-31 Enero 1970. Malinaw na sa mga sumunod na araw na mas lumakas ang pagtuligsa sa imperyalismo, burukrata kapitalismo, at pyudalismo bilang mga ugat ng krisis sa bansa. Lalo pang sumidhi ang bintang ni Pangulong Marcos na sulsol ng mga komunista

ang protesta sa kanyang palasyo. Naging mas marahas ang mga sumunod na pangyayari. Tinatayang isa sa mga pinakamadugo at pinakamalagim na naganap sa kasaysayan ang demonstrasyon sa harap ng Malacañang noong 30 Enero 1970 (Sison 1998).

Makalipas ang isang buwan, muling nagkaroon ng tinawag na Martsa ng Mamamayan noong 3 Marso 1970 na nagsimula sa Mabuhay Rotonda sa Lungsod Quezon tungong Maynila. Binaybay ng mga demonstrador ang mga lansangan ng Sampaloc, Sta. Cruz, Tundo, at Binondo hanggang marating ang Lawton. Inabot ng anim na oras ang 23 kilometrong martsa na nilahukan ng 20,000 raliyista. Naging bahagi rin nito ang samahan ng mga pampublikong transportasyon na nagtigil-pasada sa araw na iyon (*First Quarter Storm of the 1970* 1970). Isang malalim na marka ang martsang ito sa intensipikasyong malilikha ng mga sumunod na pagkilos ng mga mamamayan tungo sa saglit na pagkaparalisa ng pusod ng Maynila.

B. MAKIBAKA sa Unang Sigwa: Ang Panimulang Pormasyon

Naging marka ng makasaysayang Sigwa ng Unang Kuwarta sa Pilipinas ang pag-usbong at pagsigla ng mga progresibo at makabayang kilusan, organisasyon, at unyon sa kalunsuran (Salonga 2006). Malaki ang kinalaman ng Unang Sigwa sa historikal na kontekstong pinag-ugatan ng Malayang Kilusan ng Bagong Kababaihan o MAKIBAKA (Malayang Kilusan ng Bagong Kababaihan 1971).³ Matapos ang mga demonstrasyong naganap sa Maynila noong 26 at 30 Enero at 12 Pebrero 1970, lumitaw ang mas malakihang pagmomobilisa at pag-oorganisa ng mga militanteng kabataan at mga manggagawa sa Kamaynilaan. Halimbawa nito ang nangyari noong 18 Pebrero 1970 na nagsilbing araw ng malakihang konsolidasyon ng mga makabayan at akademikong organisasyon sa loob ng UP Diliman at mga malalaking kampus sa Maynila; sa Martsa ng Mamamayan noong 03 Marso, at sa Martsa ng Maralita noong 17 Marso 1970 (Brillantes Jr. 1987).

Sa ganitong klima nabuo ang MAKIBAKA. Binubuo ng kababaihang tumugon sa hamon ng tungkuling kumilos at mag-organisa, nagsimula silang magpulong noong Pebrero 1970 na dinaluhan ng kinatawan mula sa iba't ibang pangmasang organisasyon gaya ng KM, SDK, at ilang kasapi ng Samahang Molave. Bahagi ng tipunang ito ang UP Nationalist Corps at ilang

³ "Malaya" ang unang salitang ginamit sa akronim na MAKIBAKA. Ginamit ito sa loob ng higit isang taon. "Malaya" pa ang gamit ng Pangkalahatang Kalihim sa pinal na borador ng "Pangkalahatang Ulat sa Unang Taong Pagkakatatag" noong 18 Abril

babaeng kaguruan ng Unibersidad ng Pilipinas Diliman gaya ni Prop. Dolores S. Feria (Mercado 2012).⁴ Mahalagang binabanggit ng dating kadre sa kilusang kababaihan na si Ka Liwanag ang hinggil sa pangunahing adyenda ng pagtitipong iyon. Ito ay ang bumuo at kalauna'y maglunsad ng panibago't eksklusibong organisasyong lalahukan at pamumunuan ng kababaihan. Kailangang palahukin at pakilusin ang masang kababaihan sa lahat ng hanay (Ka Liwanag [hindi tunay na pangalan] 2017).

Nagmula sa SDK na nakabase sa UP Diliman ang karamihan sa mga kasaping-tagapagtatag ng MAKIBAKA. Ilan dito sina Ma. Lorena Barros, Ma. Patria Dimagiba, Gilda Lajera, Teodora Resurreccion (hindi tunay na pangalan), Salome Ronquillo (hindi tunay na pangalan), Vicky Segui, at Judy Taguiwalo. Nadagdagan ang mga kasapi mula sa parehong pamantasan at ilan sa mga pangunahing nakapag-organisa sa loob at labas ng UP sina Rencee Marquez at Liza Go (Dimagiba, Trinidad, at Marquez 2016).⁵

Sa tipo ng aktibismong pangkampus na sinibulan at kinamulatan ng MAKIBAKA, mapapansing kalalakihan ang mayorya ng bumubuo sa mga makabayan at pangmasang organisasyon. Lumilitaw ang limitadong pakikisangkot ng kababaihang militante dahil sa umiiral na mga pangkasariang pagkiling o *gender bias* at pagkakahon o *gender stereotyping* sa loob ng mga organisasyon. Bago pa man mabuo ang organisasyon, sanay na ang lahat na kalalakihan ang gumagawa ng mga pisikal na trabaho gaya ng paggawa ng mga plakard, istrimer, at manipesto. Sila ang inaasahang gumawa ng "maruruming" gawain sa paniwalang gawaing panlalaki ang mga ito. Ang kababaihan naman ay hindi inaasahang makiisa o manguna sa gayong gawain. Maging sa mga kilos-protesta ay hindi pinoposisyon sa harap ang kababaihan upang huwag daw masaktan.

1971. Pinalitan ito ng "Makabayan" sa kanilang Unang Pambansang Kongreso noong 11-12 Marso 1972 sa Sampaloc University Center, Lungsod ng Maynila. Detalyeng hango sa dokumentong *Makibaka!* na inilathala ng organisasyon noong 19 Abril 1971; Panggrupong panayam din kina Ma. Patria Dimagiba, Florinda Yuzon, at Helen Tamse, 05 Oktubre 2012.

⁴ Propesor mula sa Departamento ng Ingles at Komparatibong Literatura sa Unibersidad ng Pilipinas Diliman si Dolores Stephens Feria noong dekada 1970. Umanib siya sa kilusang lihim noong batas militar at naging bilanggong politikal noong 1974. Maaaring mabasa ang kanyang talambuhay na pinamagatang *Project Seahawk: The Barbed Wire Journal* (1993) ng Paper Tigers and Circle Publications.

⁵ Sina Vicky Segui at Salome Ronquillo ay pawang manunulat din mula sa *The Philippine Collegian*, ang opisyal na pahayagan ng mga mag-aaral ng Unibersidad ng Pilipinas Diliman. Maaaring tingnan ang *The Philippine Collegian*, 06 Marso 1969, p. 5 at 20 Agosto 1969, p. 9.

Hinikayat ng MAKIBAKA ang pagbasag ng gayong gawi. Sila mismo ang gumawa ng kanilang mga plakard at istrimer. Ilang linggo pa at matutunghayan sa kanilang mga sumunod na hakbang na hayagan nilang itinatampok ang kongkretong kabuluhan at katangian ng pakikibakang kababaihan sa pambansa-demokratikong kilusan.

Ang paghahati sa mga gawaing nakabatay sa pisikal na lakas at ang iba pang mga diskriminasyong pangkasarian ay naging makabuluhang usapin sa panimulang yugto ng MAKIBAKA. Tumindi ang militarisasyon sa mga kampus at karahasan laban sa mga aktibista kaya ang paglulunsad sa MAKIBAKA ay nagsilbing bagong panghikayat sa kababaihang mag-aaral para lumahok sa kilusang protesta at ibayo pang mag-organisa.

Sa tala ni Lualhati Milan Abreu, binabanggit niyang “ang Kawanihan ng KM, sa pamumuno ng kawanihan ng bagong Partido ang unang naglatag ng pambansa demokratikong linya sa kilusang mapagpalaya ng kababaihan. Sa bagay na ito, nakatulong nang malaki ang mga sulatin ng ilang kagawad ng Kawanihan ng Partido na sanay sa pagsusulat kaysa sa pag-oorganisa” (Abreu 2009). Ang paglalabas ng mga dokumentong may kaugnayan sa usapin ng kilusang pagpapalaya ng kababaihan ay naging bahagi ng pagpapaigting sa pagkilos ng kababaihan sa pamantasan. Nilathala ng Kawanihan ng Kababaihan ng KM ang ilang sulatin ng mga kasapi nito gaya ng *Women and Revolution: Selected Readings on Women’s Liberation* (Kabataang Makabayan Women’s Bureau w.t.), “Ang Kababaihan at ang Pambansang Demokrasya” ni Rosario Malay (w.t.), at “The Concept of the Liberated Filipino Women and Her Role in the National Democratic Struggle” ni Mila Astorga Garcia (w.t.). Esensyal ang naging papel ng mga babasahing ito sa lalong paglalim ng kaalaman sa pag-oorganisa sa kababaihan sa kampus. Isa ito sa mga pangunahing tekstong gumamit ng dialektiko-materyalismo sa paglapat ng suri sa kalagayan ng kababaihang Pilipino.

Itinampok sa unang pormasyon ng MAKIBAKA ang programa ng pagkilos na nagsilbing gabay sa mga gagawin at lalahukang kampanya. Sa larangan ng ekonomiya, isinulong ng MAKIBAKA ang pambansang industriyalisasyon at institusyonalisasyon ng tunay na repormang pang-agraryo. Sa larangan ng politika, itinaguyod nila ang karapatang pantao at karapatang lumahok ng sambayanan sa pagpapatakbo ng gobyerno. Sa larangan ng kultura, itinakwil ng MAKIBAKA ang kultura ng imperyalismong

Amerikano na pangunahing sanhi sa tiwarik na paniniwala ng mamamayan, halimbawa nito ang mapang-aping pagtatampok sa kababaihan bilang sekswal na obheto. Sa larangan ng edukasyon, isinulong nila ang de-Amerikanisasyon ng sistema ng edukasyon upang umangkop ito sa lipunang Pilipino. Gayundin, nakibaka sila para sa libreng pag-aaral para sa lahat ng mamamayan. Sa larangan ng serbisyong panlipunan, isinulong ng MAKIBAKA ang implementasyon ng Medicare sa buong bansa, ang pagtataguyod ng serbisyong medikal sa mga baryo, at ang paghihikayat sa mga industriyang pambukid (The Carillon 1971).

Instrumental ang pangalang MAKIBAKA sa mabilis na pagpapakilala sa organisasyon. Madaling tandaan kahit relatibong mahaba ito kung ikukumpara sa akronim ng ibang mga samahan sapagkat isa sa mga islogang madalas bumulalas at umalingawngaw sa mga kilos protesta noong dekada '70 ang "Makibaka, huwag matakot." May konotasyon na ang pangalan ng MAKIBAKA sa pagiging progresibo at palaban. Sa katunayan, may una nang nalikhang awit hinggil sa aktibismo na may parehong pamagat (UP Communication Research & Development Foundation, Inc. at Edwina K. Arroyo Design 1984).

Saglit na nabatikos ang MAKIBAKA dahil sa kanilang mga 'di-naiwasan at naunang pagtatampok sa usaping Feminismo. Napapanahon kasi noong huling hati ng dekada 1960 hanggang 1970 ang mga debate kaugnay ng 2nd Wave Feminism kaya't inakala ng ilang militante sa kalunsuran na tinutularan nila ang mga simulain ng mga feminista sa Kanluran. Ang pagiging "malaya" sa atas o direktiba ay malaon pang matutugunan hanggang mairaos ang kanilang Unang Pambansang Kongreso at mapagwagian ang debate hinggil sa pagpapalit ng salitang "Malaya" tungong "Makabayan."

Sa unang mga pagkilos ng MAKIBAKA, hayag at kapansin-pansin ang pagtatampok nito sa usaping pangkababaihan bilang primaryang panawagan. Bagaman sinimulan na nila ang pag-aaral sa panitikan mula sa rebolusyong pangkultura sa Tsina gaya ng "Five Golden Rays" (Mao w.t.), "Quotations from Mao Tse Tung" (Mao 1966), at "Let a Hundred Flowers Bloom" (Mao 1957) hindi rin sila nakaiwas sa agos ng mga napapanahong pagkilos ng mga feminista mula sa Estados Unidos at sa Europa. Sa pamamagitan ng pag-aaral sa panitikan ng ilang kilalang feminista gaya ng *The Second Sex* ni Simone De Beauvoir (1964), nababad sila sa mga teorya ng 2nd Wave Feminism. Hindi ito itinatanggi ng kasapian ng

MAKIBAKA-Sigwa ng Unang Kwarto (Dela Cruz et al. 17 Disyembre 2016). Naging tuntungan din ang piling diskurso sa Feminismo upang mapalawig ang kanilang pag-unawa sa kilusang pagpapalaya sa kababaihan at sa pambansa-demokratikong pakikibaka. Nilinaw din naman ng MAKIBAKA na ang pagkilos sa Binibining Pilipinas ay “pagkilala sa makabuluhang posisyon ng kababaihan sa lipunan” (Malayang Kilusan ng Bagong Kababaihan 1971). Tinindigan nila na nakapaloob sa pambansa-demokratikong pakikibaka ang kontrobersyal na piket at hindi ito payak na pagsusulong ng makababae, *anti-bra* o anti-kalalaking kilusan:

The first programme of action, therefore, reflects how the new organization fell over itself proclaiming its national democratic intentions. It is a national democratic programme writ a la femme, instead of being a programme of action for women in the national democratic struggle - two quite different things.
(Malayang Kilusan ng Bagong Kababaihan 1971)

Ang pagtukoy at pag-akusa ng ibang tao sa MAKIBAKA bilang feminista ay kongkretong sinagot ng mga kasapi nito sa paglilinaw na hindi hangad ng organisasyong mamayani ang usaping pangkasarian o pangkababaihan sa loob ng pambansang pakikibaka (Malayang Kilusan ng Bagong Kababaihan 1971).

C. Ang Paglulunsad sa Binibining Pilipinas

Ginawa sa itinakdang araw ng koronasyon ng Binibining Pilipinas noong 18 Abril 1970 ang pormal na paglulunsad sa MAKIBAKA bilang hayag na pangmasang organisasyon. Nagpiket sa labas ng Coliseum ang bultong kababaihan ng MAKIBAKA sa simula hanggang dulo ng programa. Dinaluhan ito ng mga mamamahayag at nilahukan din ng iba pang kababaihang simpatisador at hindi kaanib ng anomang organisasyon. Ayon sa ulat sa unang taon ng pagkakatatag ng MAKIBAKA, “Ang pagtatangkang iyon ay pagkilala sa makabuluhang posisyon ng kababaihan sa lipunan at hindi mga wari’y estatwa na pamigay-aliw sa mata ng kalalakhian.” Pinaninindigan ng MAKIBAKA na itinutulak ng timpalak ang kababaihan sa lalong paglala ng suliranin sa awtoridad sa ating bansa (Malayang Kilusan ng Bagong Kababaihan 1971).

Naging maingay at laman ng mga pangunahing pahayagan ang panimulang aktibidad ng MAKIBAKA. Nalathala sa mga dyaryo ang larawan at salaysay hinggil sa paglulunsad ng bagong

noong 1970, inorganisa ng Women's Organizing Committee (WOC) ng Sadeka sa pangunguna ni Lorie Barros ang Makibaka, ang kauna-unahang bagong pambansang-demokratikong samahang pangkababaihan. Ang piket na ito sa Binibining Pilipinas sa Araneta Coliseum noong Abril 1970 ang unang pangmasang-pagkilos ng Makibaka. Ang nakasulat sa isang plakard: "Ang kababaihan ay dapat makibaka para sa pambansang demokrasya".

Larawan blg. 5: Ang MAKIBAKA sa kanilang opisyal na paglulunsad at piket sa timpalak-pagandahan na Binibining Pilipinas sa harap ng Araneta Coliseum, Cubao. 18 Abril 1970.

Larawan mula kay Rosa Mercado 2011.

organisasyong nilahukan at pinamunuan ng kababaihang estudyante. Nakaambag sa pagiging maugong ng balita ang mismong paglahok sa piket ng dating Miss International na si Gemma Cruz-Araneta. Peryodista na si Cruz-Araneta nang panahong iyon at may ilan nang lathalain kaugnay ng kalagayan ng kababaihan sa iba't ibang dako ng mundo gaya ng Vietnam at Tsina. Ang piket ng MAKIBAKA sa Binibining Pilipinas ay nagdulot ng malawak na publisidad ngunit kasabay nito ang pag-ani rin ng mga kritisismo sa hanay ng iba pang organisasyon (Ronquillo 2012).

Isa sa mga hindi sinasadyang ibinunga ng piket sa Araneta Coliseum ang paglutas sa daloy ng estruktura ng organisasyon. Hinilingan ng midya ang tagapagsalita ng mga nagpipiket na magbigay ng detalye hinggil sa pagkilos. Iminungkahi ng karamihan si Ma. Lorena Barros na noon ay popular nang makata at manunulat sa kampus. Kasapi ng SDK si Barros noon bago tuluyang naging isa sa mga kasaping-tagapagtatag at pinakaaktibong pinuno sa mga aktibidad ng MAKIBAKA sa loob at labas ng UP. Nagmarka ang pangalan ni Barros bilang tagapagsalita ng MAKIBAKA sa mga sumunod pang malalaking pagkilos ng mga bagong pambansa-demokratikong organisasyon. Kalaunan ay pinagpasyahan ng

kasapian na italaga siya bilang unang tagapangulo ng organisasyon.⁶ Ang pagiging *de factong* tagapangulo ni Barros ay iniluwal ng kanyang patuloy na asersyon bilang militanteng babaeng nanguna sa pormasyon ng MAKIBAKA (Ka Liwanag 2017).

Anim na buwan matapos opisyal na ilunsad ang MAKIBAKA, nabuo naman ang SDK Working Women's Committee. Hindi agad naging natatanging samahan ang MAKIBAKA ngunit dahil sa laki ng inisyal na kasapian nito, mula sa pinagsanib na kasapian ng mga pangmasang organisasyon at mga boluntaryo mula sa UP Nationalist Corps, nakilala ito bilang hiwalay na organisasyon sa KM at sa SDK (Taguiwalo 2012). Malinaw ang pagtataya ng mga kasaping-tagapagtatag sa kahulugan ng unang akronim sa kanilang pangalan. Minarapat ng MAKIBAKA-Sigwa ng Unang Kuwarta na tindigan ang pagiging hiwalay na organisasyong pangkababaihan sa paglalagay ng salitang "Malaya" sa kanilang pangalan.

D. Ang unang kasapian, mga himpilan sa Maynila, at mga hamong internal

Taglay ng MAKIBAKA ang sentral na layuning organisahin at pakilusin ang masang kababaihan para sa pambansang pakikibaka. Naging mabisa ang kanilang pagtatampok ng parehong usaping pangkababaihan at pambansa-demokratikong pakikibaka kaya mabilis na lumawak ang kasapian nito mula UP Diliman tungo sa iba pang pamantasan sa Maynila. Nakapagtala ito ng pinakamalaking balangay sa Philippine College of Commerce (Politeknikong Unibersidad ng Pilipinas sa kasalukuyan) bago pa man tumuntong sa ikalawang hati ng dekada 1970. Pinamunuan ito ng tatlong kababaihan mula sa Samahang Molave na sina Rosa Oli Mercado, Priscilla Guillermo, at Bernie Delos Trinos (Mercado 2012).⁷ Ang mga sumunod na kasapi ay pawang mga estudyanteng naging kasaping-tagapagtatag ng mga balangay ng MAKIBAKA sa iba pang kampus, komunidad, at pagawaan sa pagitan ng mga taong 1971-1972: Sylvia Mesina (St. Paul College), Margot Ramos (Maryknoll College), Wê Quiambao (Unibersidad ng Santo Tomas), Helen Tamse (Pamantasan ng Lungsod ng Maynila), Moni Trinidad, Florinda Yuzon, at Evangeline Roberto (hindi tunay na pangalan) mula sa (Unibersidad ng Santo Tomas) (Delos Trinos et al. 2016).

⁶ Bernie Delos Trinos, Ma. Patria Dimagiba, Rosa Oli Mercado, Rencee Marquez, May Villanueva at Florinda Yuzon, panayam ng awtor, 17 Disyembre 2016.

⁷ Isa ring militanteng organisasyon na may malawak na kasapian ang Samahang

Wala pang malinaw na daloy ng pamumuno maliban sa mga impormal na komite ang MAKIBAKA nang magkaroon ito ng *headquarter* sa Katipunan noong Marso 1970. Tumuloy sila sa dalawang palapag na paupahang *apartment* sa tapat ng Pamantasang Ateneo de Manila. Hindi solong tinuluyan ng MAKIBAKA ang *apartment*. Nakihatid sila noon sa Liga ng mga Demokratikong Atenista (LDA). Isa sa mga naging bentahe ng pagkakaroon ng HQ sa Katipunan ay ang mabilis na pagrerekluta ng mga kasapi mula sa katapat na pamantasan, ang Maryknoll College (Miriam College sa kasalukuyan). Narekluta rito ang ilang kapatid na babae ng mga aktibista mula sa LDA na karamihan ay taga-Maryknoll (Oledan 2015).

Umiral ang mga usapin sa pagkakaroon ng iisang HQ ng MAKIBAKA at LDA. Naresolba ito sa pamamagitan ng paglipat sa ibang lugar ng MAKIBAKA. Mula Katipunan ay tumungo sila sa Leveriza, Makati. Dito sila naghandang para sa unang pinakamalaking welgang bayan na kanilang lalahukan.⁸

Lumahok ang MAKIBAKA kasama ang mga manggagawa ng US Tobacco Corporation (USTC) sa welgang bayan sa Pandaigdigang Araw ng mga Manggagawa noong 01 Mayo 1970. Ang unang demonstrasyong nilahukan nila ang isa sa mga pinakamakasaysayang protesta ng manggagawa sa bansa. Bago nito, nakiisa na sila sa mga piket na idinaos ng mga manggagawa sa USTC. Sa pag-oorganisa ng mga manggagawa sa USTC, sumibol ang maraming makabuluhang danas ng MAKIBAKA—unang pagkakataon nilang sumama sa welgang bayan, unang pagkakaroon ng sariling istrimer na sila mismo ang gumawa, at unang danas ng karahasan mula sa kapulisan. Sa isang piket sa USTC ay pilit silang pinalayas at binanatn ng mga *truncheon* ng PC, Metrocom, at Manila Police District (MPD) (The Carillon 1971).

Molave. Si Rosa Oli Mercado ang tagapangulo nito sa PCC noong akademikong taong 1969-1970.

⁸ Kadalasang multisektoral na pagkilos ang welgang bayan. Inilulunsad ito upang igiit ang matinding pagpuna at panawagan sa gobyerno kaugnay ng kabuhayan, hustisya, at karapatang pantao. Naiiba ang pagkilos na ito sa ibang mga rali at protesta sa dahilang malaki ang nagiging epekto nito sa ekonomiya ng bansa. Halimbawa, sa mga welgang bayan nagkakaroon ng tigil-pasada, tigil-trabaho, at tigil-pasok sa mga pagawaan, pamilihan, at opisina. Kadalasang nagkakaroon ng karahasan mula sa panig ng kapulisan at iba pang ahensya ng gobyerno gaya ng sinapit ng mga magsasaka at iba pang militanteng lumahok sa dalawang makasaysayang welgang bayan noong dekada 1980—ang Mendiola Massacre at Escalante Massacre.

Kasama ang ibang mga makabayang organisasyon, samahan, at unyon ng mga manggagawa, nagmartsa sila tungong Quirino Grandstand sa Luneta hanggang sa lumang Kongreso sa Maynila.⁹ Naging kaisa ang MAKIBAKA ng tinatayang humigit-kumulang 100,000 demonstrador na mayorya ay manggagawa. Nagsuot ang karamihan ng itim na tela sa kanilang mga braso upang sumagisag sa kanilang pagkondena sa malalang epekto ng malayang kalakalang pinatutupad ni Pangulong Marcos noon. Pinangunahan ng Movement for a Democratic Philippines (MDP) ang “Martsa ng Mamamayan” o “Martsa ng Manggagawa” mula Welcome Rotonda tungong gusali ng lehislatura. Nagmartsa rin mula Caloocan ang mga kasapi ng Pambansang Kilusan ng Paggawa at tumungo sila sa Plaza Moriones sa Tundo gayundin ang United Labor Organization na nagdaos ng rali sa Plaza Miranda (Ataviado 1970). Sa labas ng gusaling ito ng lumang Kongreso humimpil ang MAKIBAKA kinahapunan. Sa pagdagsa ng mga demonstrador, umantabay rin ang kapulisan. Habang dumarami ang raliyista, nagpaulan ng bala ng baril at pampasabog ang mga pulis na nakapalibot sa tuktok ng gusali. Tinamaan ang ilang sibilyan, aktibista, at unyonistang nasa labas ng gusali. Isa sa apat na naging biktima rito ang lider-manggagawa mula sa Rossini’s Knitwear Factory na si Elsa “Ka Lisa” Baland. Katabi ni Baland ang mga kasapi ng MAKIBAKA mula sa hanay ng kabataan-estudyante. Organisador na siya noon ng MAKIBAKA sa pabrikang pinapasukan (Dimagiba 2012).¹⁰ Hindi nagtagal at binawian ng buhay si Baland. Naitala sa mismong welgang bayan nang Araw ng mga Manggagawa ang pagsibol ng unang martir ng MAKIBAKA.

Matapos ang pagsabog noong 01 Mayo 1970 ay lumipat sila sa kalye ng Instruccion at kalaunan sa Pi y Margal sa Sampaloc. Paglipas ng ilang buwan ay napunta naman sila sa isang bahay sa panulukan ng kalye Blumentritt at P. Florentino. Nagpalipat-lipat sa limang HQ ang MAKIBAKA sa pagitan ng 1971 at 1972.

E. Mga Panimulang Aktibidad at Usaping Pang-estruktura

Gaya ng mga pangunahing aktibidad sa loob ng organisasyon, gumaod ang MAKIBAKA sa pagdalo sa mga talakayan at pakikipag-aralan, sa gawaing propaganda, sa pagrerekluta ng mga kasapi,

⁹ Ang lumang Kongreso na ito ay ang kasalukuyang Pambansang Museo ng Pilipinas.

¹⁰ Maaari ding tingnan sa San Juan 1998, p.155. Binabanggit ni San Juan, Jr. sa kabanatang pinamagatang “Toward Socialist Feminism” ang hinggil sa malagim na pamamaslang sa tatlo noong 01 Mayo 1970. Mababasa rin ang pangalan ng mga

sa paggawa at pamamahagi ng mga pahayag/manipesto, at sa pagdalo sa mga welga at piket. Naging bahagi ng kanilang mga inisyal na pag-aaral ang *Das Kapital* ni Karl Marx (1867), *Origin of the Family, Private Property and the State* ni Friedrich Engels (1884), *On Protracted War* ni Mao Tse Tung (1963), *Bread and Wine* ni Ignazio Silone (1937), *Philippine Society and Revolution* ni Amado Guerrero (1972), at *Struggle for National Democracy* ni Jose Ma. Sison (1967) (Dimagiba et al. 2016). Bukod pa rito, naglabas din sila ng pahayag kasabay ng pamboboykot sa ROTC noong Setyembre 1970.

Naging bahagi rin ng kanilang mga unang aktibidad ang pagtulong sa mga nasalanta ng sakuna. Marami noon ang nawalan ng bahay at nagkasakit sanhi ng bagyong “Yoling.” Nagboluntaryo ang mga kasapi ng MAKIBAKA sa Philippine General Hospital bilang *nurse aide* (The Carillon 1971).

Isa rin ang MAKIBAKA sa mga organisasyong lumahok sa makasaysayang Komuna ng Diliman o Diliman Commune mula 01-09 Pebrero 1971. Nakiisa ang MAKIBAKA sa hanay ng mga kabataang militante na nanindigang ipagtanggol ang sektor ng mga tsuper na nagpiket laban sa patuloy na pagtaas ng presyo ng produktong petrolyo.

Ang Diliman Commune ay bahagi ng pagguhit ng kilusang kabataan sa kanilang demokratikong pagkilos. Tunay na naging marahas at malagim ang Diliman Commune (Tang 1995).¹¹ Dito namatay ang 17 taong gulang na si Pastor “Sonny” Mesina, Jr., kapatid ng kasapi ng MAKIBAKA na si Silvia Mesina. Binawian ito ng buhay matapos tamaan ng barrel ni Prop. Inocentes Campos. Namaril diumano si Campos nang hindi papasukin ng mga estudyante sa unang araw ng Komuna.

Maitatalang muli ang kanilang masikhay na paglahok sa mga pagkilos gaya ng piket sa mga palengke ng Leveriza, Nepa, at Quiapo noong 15 Marso 1971. Katatapos lamang nila noon pamunuan ang malaking welga sa Pandaigdigang Araw ng Manggagawang Kababaihan noong 08 Marso 1971. Maliban sa mga pamilihan ay inorganisa rin nila ang kababaihang manggagawa sa Acme Steel Manufacturing Company, Island Cement Corporation, Philippine Stream Navigation, Rossini’s Knitwear Factory, US Tobacco Corporation, at Philippine Embroidery (Malayang Kilusan

kasamang nasawi ni Elsa “Ka Liza” Balandó sa Bantayog ng mga Bayani (2015).

¹¹ Hango ang pangalang ito sa paghahalintulad ng mga demonstrador sa aktibismong pinamunuan ng mga mag-aaral sa Komuna ng Paris o Paris Commune

Larawan blg. 6: Ang mga tsuper ng dyip at bus kasama ang mga militanteng kabataan habang nagmamartsa tungong Bulwagang Quezon sa unang araw ng Diliman Commune.

Larawan mula sa UP Communication Research and Development Foundation, Inc. at Arroyo Design 1984.

Professor Campos aims at the barricaders beside the car which the activists later put to torch.

Larawan blg. 7: Si Propesor Inocentes Campos habang itinutok ang baril sa hanay ng mga estudyanteng nakabarikada sa kahabaan ng University Avenue.

Larawan mula sa *The Carillon* 1971.

ng Bagong Kababaihan 1971). Nakiisa rin silang muli sa Welgang Bayan ng mga Manggagawa noong 01 Mayo 1971.

Lumahok din ang MAKIBAKA sa welgang bayan noong 12 Hunyo 1971 upang tuligsain ang kahungkagan sa pagdiriwang ng “Araw ng Kalayaan.” Nagtalumpati sa entablado noon si Ma. Lorena Barros at binigyang-diin ang paglahok ng kababaihang militante sa daluyong ng kilusang masa upang itampok ang makabuluhan nilang gampanin sa pambansang pakikibaka.¹² Bagong-bago noon ang pagtindig ng babaeng lider sa mga entablado habang may kilos protesta. Sanhi nito, isa si Barros sa mga pinanabikang pakinggan ng mga kapwa niya militante at lider-estudyante (Taguiwalo 2012).

F. Krisis sa kasapian

Mas napagtuunan ng MAKIBAKA sa mga unang hati ng dekada 1970 ang mga pag-aaral at gawaing pampropaganda.

na naganap sa Pransya isang siglo (1871) bago pumutok ang Diliman Commune. Tinaguriang Diliman Commune ang siyam na araw ng tuloy-tuloy na kilos-protesta ng mga mag-aaral ng UP Diliman upang makiisa sa pambansang protesta ng mga tsuper ng dyipni laban sa pagpanukala ng pamahalaan noong 06 Enero 1971 sa batas na nagtatakda ng pagtaas ng presyo ng langis na siyang sinusugan ng Price Control Council noong 29 Enero 1971. Nagsimula ang Diliman Commune noong 01 Pebrero 1971 sa paglalagay ng dalawang barikada na binubuo ng mga estudyante sa kalyeng pasukan at labasan ng kampus—isa sa pasukan mula sa Commonwealth at isa sa pasukan mula Katipunan. Ginawa ito nang walang makapasok na pampublikong sasakyan sa loob ng UP. Lumusob sa kampus ang puwersa ng kapulisan upang buwagin ang barikada at pahintuin ang demonstrasyon. Huminto ang mga klase sa lahat ng kolehiyo ngunit may ilang nagpumilit. Naging madugo ang unang araw ng Komuna. Binaril at napatay ni Propesor Inocentes Campos ang estudyanteng si Pastor “Sonny” Mesina, Jr. Lalong sumidhi ang kaguluhan sa loob ng UP Diliman. Nilagyan ng barikada ang lahat ng entrada sa paligid nito. Winagayway sa tuktok ng Bulwagang Palma ang pulang bandila. Nag-organisa ng mga *commando units* ang ilang kabataan at kaguruan habang ang ilan nama’y naging abala sa paggawa ng improbisadong bombang *molotov* at *pillbox* sapagkat patuloy ang panghahas ng mga puwersang militar at PC Metrocom sa paligid ng kampus. Sa buong panahong ito, dumaluyong ang ilang pagbabago sa UP gaya ng paglalathala ng *Bandilang Pula* na nagsilbing opisyal na pahayagan ng Komuna. Nakontrol ng mga estudyante ang operasyon ng lokal na estasyong DZUP at pina-ere sa loob ng 24 oras. Nahalinhinan ng bagong pangalan ang mga gusali gaya ng Kumander Dante (Quezon Hall), Joma Sison Center (Faculty Center), Amado Guerrero (Main Library) at Tanghalang Bayan (Abelardo Hall). Nakapaglabas din ang Konseho ng mga Mag-aaral sa pangunguna ng tagapangulong si Ericson Baculinao ng “Provisional Directorate of the Diliman Commune.” Taglay ng dokumentong ito ang walong panawagan ng mga demonstrador kay Pangulong Salvador P. Lopez. Sa pahayag ng mga lumahok sa barikada, winakasan nila ang Komuna hindi dahil sa panggigipit ng pamahalaan kundi dahil naitampok na nito ang layunin ng pagkilos.

¹² Ang kilusang masang tinutukoy rito ay nangangahulugan ng organisadong pagkilos ng napamumunuan ng masa sa pambansa-demokratikong kilusan. May katangian itong anti-imperyalista, anti-kapitalista, at anti-pyudal.

Ang pangkalahatang kalihim noon ng KM na si Monico Atienza at isa pang kasapi ng Kawanihan ng Kababaihan ng parehong organisasyon na si Elvira Santos (hindi tunay na pangalan) ang isa sa mga unang naging instruktur ng MAKIBAKA hinggil sa kasaysayan, krisis, at rebolusyon ng lipunang Pilipino. Nang malipat sa ibang gawain sina Atienza at Santos, nalipat kay Lualhati Abreu, isa pang taga-Kawanihan ng Kababaihan ng KM, ang pagbibigay ng pag-aaral sa MAKIBAKA (Abreu 2016).

Ayon sa mga naging kasapi ng MAKIBAKA noong Sigwa ng Unang Kwarto, naisantabi nang hindi sadya ang aspektong estruktural ng MAKIBAKA nang nabuo ito noong Pebrero hanggang Abril 1970. Umiral ang mga debate at tunggalian dahil sa usapin ng estruktura. Mabilis kasi ang naging popularidad ng MAKIBAKA at naabot nito ang ilang probinsya gaya ng Cebu, Dagupan, Iloilo, La Union, at Baguio. Sa dami ng kagyat na dapat organisahin, kailangang harapin ang usapin ng estruktura at sentralismo.¹³

Nagkaroon ng serye ng mga pag-uusap sa pagitan sa mga kasaping-tagapagtatag ng MAKIBAKA. Pinamunuan ni Ma. Lorena Barros ang paggigiit sa makabuluhang maiaambag ng pagtatatag ng hiwalay na organisasyong mangunguna sa kilusang pagpapalaya sa kababaihan sa isang banda at pag-oorganisa nito para sa ikatagumpay ng Pambansa-Demokratikong Kilusan sa kabuuan sa kabilang banda. Ayon kina Ma. Patria Dimagiba, Rosa Oli Mercado, Helen Tamse, at Florinda Yuzon, nagkaroon pa ng mahaba at mainit na debate hinggil dito.

Malinaw na sa pagsibol ng MAKIBAKA bilang organisasyon ng masang kababaihan, nakalikha ito ng 'di-sinasadyang hatian sa pagitan ng iba pang kasaping kababaihan mula sa mga pambansa-demokratikong organisasyon. Pansamantalang naging pangkaraniwan o katanggap-tanggap ang dalawahang kasapian o *dual membership* sa pagitan ng mga kasapi ng MAKIBAKA, SDK, KM, at Samahang Molave.

¹³ Ang demokratikong sentralismo ay nangangahulugan ng kaisahang nakabatay sa demokrasyang ginagabayan ng pamumuno. Isinasaalang-alang nito ang lahat sa kabuuang interes at gayundin ang kalagayan ng organisasyon. Sa madaling sabi, ito ay desisyong pinapairal sa organisasyon na kolektibong pinagpasyahan at ibinatay sa pangkalahatang interes. Maaaring tingnan ang kabuuang talakay hinggil sa demokratikong sentralismo sa *Araling Aktibista: Introduksyon sa Marxismo-Leninismo-Maoismo* ng Pambansa-Demokratikong Paaralan MLM 2007, p.102-116.

Bago pa man idaos ang paglulunsad sa Unang Pambansang Kongreso ng MAKIBAKA, makabuluhang tipak na rin ng kasapian ang nalagas dahil sa pagtugon sa suliranin sa sentralismo. Kinailangang pumili ng lahat ng aktibo sa MAKIBAKA kung sila'y mananatili rito o babalik sa kanilang pinanggalingang organisasyon. Mula sa hanay ng mga nanatili, itinuloy nila ang paghahanda sa Unang Pambansang Kongreso. Ilan sa kababaihang nagmula sa ibang organisasyon ngunit piniling maiwan sa MAKIBAKA sina Ma. Lorena Barros, Ma. Patria Dimagiba, Salome Ronquillo, at Vicky Segui (mula SDK); Rosa Oli Mercado, Bernie Delos Trinos, at Pricilla Guillermo (mula sa Samahang Molave); May Villanueva (mula Student Council/SUCB ng PCC); Wê Quiambao (mula sa *sorority* sa UST); at Helen Tamse (mula sa Supreme Student Council ng PLM) (Dimagiba, et al. 2016).

G. Ang Munting Paaralan ng MAKIBAKA at ang Mother Corps

Hayag na ang MAKIBAKA bilang alyadong organisasyon ng bagong pambansa-demokratikong kilusan sa huling kuwarto ng 1970. Ito rin ang panahong tuluyan nilang nilisan ang unang HQ at lumipat tungong Leveriza, Makati. Kasagsagan noon ng kampanya sa Kumbensyong Konstitusyonal ng 1971. Kumakandidato si Tony pet Araneta, asawa ng peryodista at *beauty queen* na si Gemma Cruz Araneta. Pagkatapos ng eleksyon, ipinaubaya ng huli ang *apartment* sa MAKIBAKA (Cruz-Araneta 2016). Inayos ng MAKIBAKA ang *apartment* upang umangkop sa gagawin nilang unang proyektong pangkomunidad. Sa San Andres isinilang ang ideya ng paglulunsad sa Munting Paaralan ng MAKIBAKA.

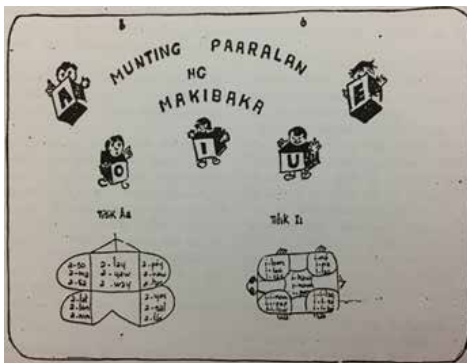
Unti-unti nang binubuo ng MAKIBAKA noong panahong iyon ang Mother Corps. Bahagi ito ng programa sa pag-oorganisa sa kananayan ng mga komunidad. Sa proseso ng paggawa sa Munting Paaralan, inorganisa rin nila ang kani-kanilang mga ina upang maipabatid ang kanilang gawaing pampolitika. Lumawak ang pagrerekluta sa kananayan at naging kasapi rin ng Mother Corps ang mga manggagawa at manininda sa Leveriza gayundin ang mga kapatid at kamag-anak nilang kababaihan. Ayon sa "Pangkalahatang Ulat sa Unang Taong Pagkakatatag," ang pag-oorganisa sa kababaihang nagmumula sa iba't ibang sektor maliban sa kabataan at estudyante ay bahagi ng wastong paglilinya ng MAKIBAKA sa kilusang pagpapalaya sa kababaihan (Malayang Kilusan ng Bagong Kababaihan 1971).¹⁴

¹⁴ Mahalagang binabanggit ng pangkalahatang kalihim ng MAKIBAKA ang rasyunal hinggil sa pagtatatag ng Munting Paaralan. Ayon sa kanila, "ang mga paniniwala na

Larawan blg. 8: Ang sagisag ng MAKIBAKA Mother Corps nang mabuo ito noong 1971.

Larawan mula sa Malayang Kilusan ng Bagong Kababaihan 1971.

Larawan blg. 9: Isang *visual aide* sa loob ng Munting Paaralan ng MAKIBAKA sa San Andres.

Larawan mula sa Malayang Kilusan ng Bagong Kababaihan 1971.

Sa pagbubukas ng Munting Paaralan ay nagkaroon ito ng 20 estudyante na nasa pagitan ng edad apat hanggang walo. Tuwing umaga idinaraos ang klase mula Lunes hanggang Biyernes. Minarapat nilang gumamit ng metodong pang-*Montessori*. Masasabing isa itong tipo ng progresibong paaralan dahil sa balangkas ng mga araling hindi pa ginagawa noon sa mga pangkaraniwang *nursery* o *kindergarten* (Dimagiba, Mercado, at Tamse 2012). Itinuturo dito ang mga awit gaya ng “Ang Masa,” “Makibaka,” at “Metrocom.” Umabot sa kabatiran ng ibang indibiduwal ang tungkol sa Munting Paaralan ng MAKIBAKA. Dahil sa layon nitong magkaloob ng libreng edukasyon sa mga maralitang taga-lungsod, nakatanggap ito ng mga tulong mula sa mga piling indibiduwal at institusyon. Nagpadala ang kolumnistang si Carmen Guerrero Nakpil ng mga gatas pambata. Nagbigay rin ng mga kagamitang panturo ang Kolehiyo ng Ekonomiyang Pantahanan ng Unibersidad ng Pilipinas Diliman. Dahil hindi sapat ang kanilang mga libro, ang MAKIBAKA na mismo ang gumawa ng ilang babasahin para sa mga bata mula sa sarili nilang mimyograp (The Carillon 1971).

Nadagdagan ang Munting Paaralan ng MAKIBAKA sa iba’t ibang lugar sa Maynila gaya ng sa Instruccion at Pi y Margal sa Sampaloc, Maria Orosa sa Malate, at sa Tundo. Patuloy itong sinuportahan ng Mother Corps. Makikita ritong naging makabuluhan ang naging pagbabagong dulot sa politika at ideolohiya ng organisasyon sanhi ng kanilang integrasyon sa mga maralitang komunidad.

H. Ang Unang Pambansang Kongreso

Sa paglipat ni Ma. Lorena Barros sa ibang larangan, personal niyang inihabilin sa kasamang si Rosa Oli Mercado ang pagiging tagapangulo ng MAKIBAKA noong 1971 (Mercado 2012).¹⁵ Saglit pa lamang na gumagampan si Mercado ng tungkulin bilang tagapangulo ng organisasyon ay ipinatupad naman ang suspensyon ng Habeas Corpus. Naging maikli rin ang pamumuno ng huli sa organisasyon.

malaya ang babaeng hindi nag-aalaga ng bata ay pinabulaanan ng pagtatatag ng *Nursery class* para sa mga batang hindi kayang tustusan ng kanilang mga magulang. Nahuhubog kaagad ang murang isipan ng mga bata sa tamang kaalaman upang sa kanilang paglaki’y maging tunay silang rebolusyonaryo at hindi mapangyaya sa pangkating NUP at MPKP na ang patutunguha’y pambansang disgrasya.”

¹⁵ Masigasig na organisador noon si Mercado sa hanay ng kabataan-estudyante.

Bago matapos ang unang kwarto ng 1972, inilatag nila ang plano ng pagkakaroon ng Unang Pambansang Kongreso ng MAKIBAKA. Nakiisa sa pagdaraos na ito ang Pambansang Kawanihan ng Kababaihan ng CPP (Abreu 2009). Ginanap ang Kongreso noong 11-12 ng Marso 1972 sa Sampaloc University Center.¹⁶ Taglay nito ang temang “Patatagin at Palawakin ang Hanay ng Kababaihan para sa Pambansang Demokrasya.” Sa Kongresong ito unang nagkaroon ng opisyal na halalan ng mga pinuno ng MAKIBAKA. Pinag-usapan din at nilinaw sa Kongreso ang estruktura ng organisasyon. Nilutas ang suliraning ito sa pamamagitan ng prosesong elektoral. Ninomina at inihalal bilang pambansang tagapangulo ang isa ring kasaping-tagapagtatag ng MAKIBAKA at dating manunulat mula sa *The Philippine Collegian* na si Vicky Segui.

Isa sa mga makabuluhang ibinunga ng Kongresong ito ang pagtitiyak sa pampolitika at pang-ideolohiyang gawain sa pag-oorganisa ng MAKIBAKA. Mula sa “Malaya” ay pinalitan din ang unang salita sa pangalan nito tungong “Makabayan,” patunay na alinsunod ito sa linya ng bagong pambansa-demokratikong kilusan sa Pilipinas. Isa pang mahalagang bahagi sa Kongreso ang binasang “Mensahe sa MAKIBAKA Hinggil sa Kilusan sa Pagpapalaya sa Kababaihan” mula sa pangulong-tagapagtatag ng bagong CPP na si Jose Ma. Sison:

Sa nakaraang dalawang taon, nakapag-ambag nang malaki ang Makabayang Kilusan ng Bagong Kababaihan (MAKIBAKA) sa pagbutas sa pader ng reaksyunaryong mga maling pagpapalagay laban sa kababaihan at sa paghawan ng landas para sa daluyong ng Kilusan sa Pagpapalaya sa Kababaihan sa Pilipinas. Dahil nasentro ang aktibidad ng MAKIBAKA sa kalunsuran, laluna sa Kamaynilaan-Rizal, marami-rami din ang hindi nakababatid sa malaking inspirasyong naibigay ng MAKIBAKA sa paglitaw ng mga samahang kababaihan sa kanayunan (Sison 1998).

May inisyal na banggit na rin sa pag-abot ng MAKIBAKA sa mga lalawigan at baryo sa kanilang unang pangkalahatang ulat. Ayon sa tala nito, ang mga pangunahing gawaing propaganda

¹⁶ Batay sa orihinal na mga dokumento ng Unang Pambansang Kongreso ng MAKIBAKA, ang wastong petsa ng pagdaraos sa Unang Kongreso ay 11-12 Marso 1972 sa Sampaloc University Center at hindi noong 18-19 Marso 1972 gaya ng nakatala sa *Liberation* (November-December 1988), p. 7 at *Makibaka para sa Pambansang Demokrasya* (Sison 2001), pp. 312-318.

kaugnay ng rebolusyong pangkultura ay matatagpuan sa UP at Philippine College of Commerce (PUP na ngayon). Dito rin sa dalawang pamantasan na ito unang nakapaglinang ng mga tunay na rebolusyonarya (Sison 1998). Sumulong din ang MAKIBAKA sa pag-oorganisa at pagpapakilos ng kababaihan mula sa mga pangunahing kampus sa Maynila gaya ng Pamantasan ng Lungsod ng Maynila (PLM), Philippine Women's University (PWU), University of Santo Tomas (UST), St. Theresa's College-QC (STCQC), National Teacher's College (NTC), Centro Escolar University (CEU), Far Eastern University (FEU), at Philippine School of Business Administration (PSBA). Nakapag-organisa rin sila sa hanay ng kababaihang mag-aaral sa sekondarya, sa Ramon Magsasaysay High School, Mapa High School at Quezon City High School. Nakaabot din sa mga probinsya ng Baguio at Udiao, La Union ang MAKIBAKA (Malayang Kilusan ng Bagong Kababaihan 1971).

I. Sa Kamay ng mga Kawal

Malay ang MAKIBAKA sa paparating na banta sa seguridad ng kasapiang dahil sa tipo ng aktibismong ipinamalas nila sa mga nakaraang pagkilos. Mangilan-ngilang kasapi ng MAKIBAKA ang nakulong sa unang yugto pa lang ng pagpapatupad sa Batas Militar. Nahuli ang karamihan habang nasa kasagsagan ng pag-oorganisa sa mga pagawaan at maralitang komunidad. Maitatalang may mga kasapi ng MAKIBAKA ang nahuli at pansamantalang nakulong sa Antipolo, Caloocan, Malabon, at sa probinsya ng Quezon. Karamihan sa kanila ay mga pultaym nang organisador noon. Nakaranas din ng matagalang pagkakabilanggo ang iba.

Nagkaroon ng pagrere-estruktura sa organisasyon matapos ang Unang Pambansang Kongreso. Nagdeploy ng mga bagong kadre sa iba't ibang sektor at sa mga sonang sinisimulang palawakin at konsolidahin sa kanayunan. May ilang buwan pa bago mag-Batas Militar nang magdeploy ang Pambansang Kawanihan ng Kababaihan ng PKP ng isang kadreng MAKIBAKA sa Mindanao upang mag-organisa. Halos ilang buwan pa lamang kumikilos nang mahuli ang kadreng si Carla kasama ang isa pang kadre. Pinalaya siya noong Pebrero 1973 (Abreu 2009).

Ang kadreng si Ka Lily naman na isa sa mga kasaping-tagapagtatag ng MAKIBAKA sa Kanlurang Visayas ang naging unang babaeng bilanggong politikal sa Mindanao at isa rin sa mga dumanas ng tortyur. Bahagi siya ng Propaganda Organizing Team sa mga unibersidad na kalaunang bubuo ng Organizing Team

noong bago hanggang unang yugto ng Batas Militar. Nadakip siya noong Marso 1973. Makalipas ang dalawang buwan muli siyang nahuli sa Kanlurang Mindanao. Binartolina siya sa pagkakataong ito at napalaya lamang sa pamamagitan ng kustodiya ng abogado mula sa Judge Advocate Office na kaibigan ng kanilang pamilya. Sa ikatlong pagkakataon ay muli siyang nahuli. Nakulong siya mulang 1977 hanggang 1979 sa Oroquieta, Misamis Oriental at napalaya lamang sa bisa ng amnestiyang pilit pinapirmahan sa lahat ng bilanggong politikal noong 1973 (Ka Lily 2016).

Sa unang sipat, mayroong sibikong tungkulin ang mga ahensyang militar sa pagsugpo sa pang-ekonomiya at pampolitikang krisis ng bansa. Pero malinaw ring iginayak ang pagsasakapangyarihan sa mga puwersang militar upang tumalima sa kambal na layunin ng Pangulo na igpawan at lipulin ang suliranin sa seguridad panloob. Sa ganitong dahilan sumibol ang tila orkestradong tungkulin ng gobyernong sibil at AFP sa ilalim ng rehimgeng Marcos.

May ibang danas din ang ilang MAKIBAKA na hindi dinakip at ikinulong noong unang mga buwan ng Batas Militar. Dumaan sa serye ng arawan at lingguhang interogasyon sa kampo ang iba gaya ni Gemma Cruz-Araneta (Cruz-Araneta 2016).¹⁷ Naging paraan ng PC at iba pang kawal ng pamahalaan ang *city arrest* at kustodiya upang patawan ng restriksyon ang bawat galaw ng mga piling indibiduwal na diumano'y subersibo at kasapi ng mga rebeldeng grupo.

J. MAKIBAKA sa Ilalim ng Batas Militar

Sa pagputok ng Batas Militar, ang sapilitang pagpapaloob sa kilusang lihim ang isa sa mga mapagpasyang tindig ng mayorya sa kasapian at pamunuan ng MAKIBAKA. Ilang oras pa lamang naibababa ang Proklamasyon 1081, isa ang MAKIBAKA sa daan-daang lumahok sa Lightning Rally sa Unibersidad ng Pilipinas Diliman noong 23 Setyembre 1972 upang tuligsain ang diktadura (Manalo 1988).

Nagpatuloy ang pag-oorganisa ng MAKIBAKA sa mga paaralan, opisina, pagawaan, at komunidad sa kabila ng lumalalang

¹⁷ Ayon pa kay Gemma Cruz-Araneta, matapos ang arawang interogasyon sa kampo ng militar, pinatawan siya ng City Arrest. Sa bisa nito, hindi na niya kinailangang magtungo sa kampo upang imbestigahan maliban kung hihingi ng permiso at mag-ulat kung lalabas siya ng lungsod.

kondisyon sa unang yugto ng Batas Militar. Nagtalaga sila ng mga kadre sa pabrika upang magsulong ng unyonismo. May naiwan sa pag-oorganisa sa kananayan at sa mga komunidad. Bahagi ito ng mga naging pagsulong ng organisasyon bilang kilusang lihim. Bagaman kaunti ang bilang at mabagal ang paglabas, nagpatuloy sa paglalathala ng mga pahayag ang MAKIBAKA kaugnay ng mga pambansang usapin. Taong 1974 nang maglabas sila ng pahayag na kumokondena sa Miss Universe na ginanap sa Maynila. Sampung milyong piso ang inilaan para sa timpalak-pagandahan na ito sa kabila ng matinding gutom at pagdaralitang dinaranas ng mga Pilipino (Manalo 1988).

Habang nadaragdagan ang mga araw sa unang yugto ng Batas Militar, lalong naging gipit ang katayuan hindi lamang ng mga mamamayan kundi ng mga militante sa kalunsuran. Maraming MAKIBAKA ang naging “mainit” o *wanted* sa mga militar. Sa pagitan ng 1973 at 1974, lalong dumami ang MAKIBAKA na nagpasyang tumungo sa kanayunan upang doon kumilos at mag-organisa. Kasama na rin sa mga dahilan ng pagdedeploy sa ibang lugar ang pagtitiyak sa kanilang mga seguridad (Dimagiba, et al. 2016). May isang kadreng dineploy sa Isabela at Timog Katagalugan, apat sa Gitnang Luzon, dalawa sa Kanlurang Visayas, at isa sa Mindanao. Ang ilan namang naiwan sa lungsod ang nagpatuloy sa pag-oorganisa sa mga maralitang komunidad.

Sa kasagsagan pa rin ng Batas Militar, nagdulot ng pagbabago sa programa ng Pambansa Demokratikong Prente ng Pilipinas (National Democratic Front of the Philippines o NDFP) ang ganap na paglahok ng MAKIBAKA bilang isa sa mga alyadong organisasyon nito kasama ng Bagong Hukbong Bayan. Bago pa magkaroon ng Ikalawang Dakilang Kilusang Pagwawasto o IDKP (Second Great Rectification Movement), matatanaw na ang reiterasyon ng NDFP sa pagpapahalaga nito sa pakikibaka para sa tunay at ganap na paglaya ng kababaihang Pilipino.¹⁸ Ilan sa matitingkad na bahagi

¹⁸ Sa pahayag na ibinahagi ni Jose Ma. Sison, ang tagapangulong-tagapagtatag ng bagong Communist Party of the Philippines (CPP), inilahad niyang “*Ang Ikalawang Dakilang Kilusang Pagwawasto [IDPK] (Second Great Rectification Movement) ay ipinahayag noong 1991 at puspusang isinagawa ng Komite Sentral ng Partido mulang 1992 hanggang 1998 para punahin, itakwil, at iwasto ang mayor na mga kamaliang suhetibismo at Kaliwa at Kanang Oportunismo na nagawa mulang 1981 hanggang 1991 ng ilang elemento sa matataas na pwesto sa PKP. Kung pinalampas ang ganitong mayor na mga kamalian, maaaring nawasak ang PKP. Ginapi ng IDKP ang mga sumalungat dito. Sa gayon, iniligtas nito at pinagbagong-sigla ang PKP. Magmula 1988 hiningi ng mga kadre at kasapi ng Partido at masa ng mga rebolusyonaryo na magkaroon ng Kilusang Pagwawasto.*” Inilimbag ang siping ito ng pahayag noong 13 Disyembre 2012 (Jose Ma. Sison 2012, inakses sa <https://josemariasison.org/>)

ng programa nito ang nagdidiin sa rasyunal ng rebolusyonaryong emansipasyon ng kababaihan sa lahat ng hanay. Ang diin sa mga programang ito ay umagos sa iba't ibang organisasyon sa ilalim ng NDFP. Pagsapit naman ng 1975, nagpasya ang MAKIBAKA na

pansamantalang ihinto ang kanilang mga gawain upang tumuon sa kagyat na pagsulong sa giyera ng mamamayan laban sa diktadurang US-Marcos.

K. Sistema ng Pamamahayag

Kasabay ng pagiging lihim ng mga makabayang organisasyon at kilusan ang pagiging patago rin ng kanilang mga opisyal na pahayagang naglalaman ng mga reportahe, lathalain, at malikhaing akda. Lihim ito sapagkat ang pangunahing tema ng mga sulatin ay hinggil sa pagsulong ng digmang bayan. Bagaman hindi nito alintana ang sensurang ginagawad ng pamahalaan kahit

ikalawang-dakilang-kilusang-pagwawasto/ noong 05 Nobyembre 2016). Tinukoy ng CPP ang petiburges na suhetibismo, impluwensyang sosyalistafeminista, pakikipagkolaborasyon sa mga proyekto ng gobyerno, pagkakaroon ng liberalismo, burukratismo at ultrademokrasya bilang halimbawa ng kamaliang suhetibismo; Hinggil naman sa kaliwang oportunismo, tinalakay ni Bonifacio P. Ilagan sa kanyang "Purgahan ng Kaliwa at Implikasyon sa mga Karapatang Pantao" (2009) ang mga kampanyang nagdulot ng pinsala sa CPP noong dekada 1980–ito ang Ahos, OPML o Operation Missing Link, at Olympia. Batay sa kanyang sipi sa dokumento ng CPP hinggil sa Kampanyang Ahos o Kahos, sinasaad ng CPP na ito ay *"isang malawakang kampanyang anti-impiltrasyon na diumano'y ipinatigil na ng Komisyonang Mindanao noong Disyembre 1985 ngunit nagpatuloy at naging mabangis pa nga sa isang rehiyon hanggang Marso 1986."* Sa tala ng pananaliksik ng FQS Movement, binabanggit ni Ilagan na *"mga 1,500 kadre, mandirigma, aktibista at karaniwang magsasaka ang inaresto, ininteroga at pinarusahan nang walang sapat at 'dimatibay na batayan. Umabot sa kahindik-hindik na 900 ang sinasabing ginawaran ng parusang kamatayan."* Samantalang ang OPML na inilunsad noong 1988 sa Timog Katagalugan ay *"itinulak ng pagnanais ng panrehiyong komite ng CPP na tuklasin ang sanhi ng pagkakadakip at 'salvaging' ng AFP sa maraming kadre noong 1977."* Ang pinakahuli na pinangalanang Olympia ang *"ikatlong mayor na kampanyang anti-impiltrasyon. Isa itong pambansang kampanya na inilunsad noong 1988 ng mismong sentral na pamunuan ng CPP. Itinutulak nila ang argumentong ito upang palitawin na, sa halip na itigil ang 'madugong purgahan,' pinayagan nga iyon ng sentral na pamunuan ng CPP at pinalala pa dahil ginawa nila itong pambansang kilusang masa na sumaklaw sa Central Luzon, Cordillera, Leyte, Cebu at National Capital Region."* Makabuluhang binabanggit ni Ilagan na batay sa kanilang pananaliksik *"mali ito-at malisyoso. Ang pakay ng Olympia, sa totoo, ay tukuyin ang mga ahenteng militar sa mga pambansang organo ng CPP na nakabase sa Metro Manila."* Lektyur na binasa sa eksibisyong internasyonal ng "Anne Frank - Isang Kasaysayan para sa Kasalukuyan," Pebrero 15, 2003, San Agustin Museum, Intramuros, Maynila. Mababasa ang kabuuan sa Milan Abreu (2009), *Agaw-Dilim, Agaw-Liwanag*, p.259-271. Ang mga tinukoy na halimbawa ng suhetibismo at oportunismo gaya ng madugong trahedyang sa mga kampanyang anti-impiltrasyon ay pawang mga lamat na nilapatan ng mga wastong suri at kinatampukan ng aral sa Ikalawang Dakilang Kilusang Pagwawasto.

noong hindi pa man ibinababa ang Batas Militar, naging doble ang pag-iingat na kinailangan ng mga organisasyon sa pag-impenta at pamamahagi ng mga pahayagan. Sinikap ng mga organisasyong gaya ng MAKIBAKA na mapanatili ang paglathala sa kanilang opisyal na pahayagan na tinawag nilang *Balita ng Malayang Pilipina*. Maiikling artikulo lang ang laman nito sanhi ng kadahupan sa materyal gaya ng makinang pang-mimyograp. Kung minsan ay isang pahinang baliktaran lang ang nailalabas nila. Hindi hihigit sa limang isyu ang kanilang nailabas mula nang simulan ito noong 1971. Nahinto ang publikasyon taong 1973 nang tuluyang gumaod sa pag-oorganisa sa kanayunan ang karamihan sa mga kasapi ng MAKIBAKA. Hindi na nakapaglathala ng *Balita ng Malayang Pilipina* sa buong panahon ng Batas Militar. Muling sinikap na buuin ito nang maglunsad ng IDKP at habang pinaghahandaan ng MAKIBAKA ang kanilang Ikatlong Pambansang Kongreso.

L. Unang Probinsyal na Kongreso

Sinimulan ang muling konsolidasyon ng organisasyon noong 1984 sa Metro Manila. Bago nito, nagdaos muna sila ng Unang Probinsyal na Kongreso ng Rebolusyonyong Kababaihan. Ginanap ito sa probinsya ng Quezon noong huling linggo ng Disyembre 1986. Pinangunahan ito ng pambansang tagapagsalita at pangkalahatang kalihim ng MAKIBAKA. Malaki ang naging bilang ng mga delegado at imbitadong panauhin. Dumalo ang humigit-kumulang 500 kinatawan ng organisasyon mula sa 16 na balangay sa rehiyong Timog Katagalugan at iba pang probinsya. Armado ang mayorya sa kanila. Lumahok din sa Kongreso ang halos 500 kababaihang magsasaka (Sagmit at Alunan 1986).¹⁹

Idinaos ang Unang Probinsyal na Kongreso ng Rebolusyonyong Kababaihan anim na buwan mula nang ilunsad ng rehimeng Corazon Aquino ang usapang pangkapayapaan sa Pambansa-Demokratikong Prente ng Pilipinas. Kabilang na ang MAKIBAKA sa 12 organisasyon sa ilalim ng NDFP nang taong iyon. Unang pagkakataong naitampok sa harap ng mga delegado, partikular sa midya, ang platun ng BHB na pawang binubuo ng armadong kababaihan. Ang araw ng pagdating ng midya ang

¹⁹ Bukas sa publiko ang naturang Probinsyal na Kongreso. Nakapaloob ito sa panahong umiiral ang usapang pangkapayapaan sa pagitan ng NDFP at ng administrasyon ni Corazon Aquino. Sa ulat ng pahayagang *Tempo* (1986), umabot sa 21 ang bilang ng mga mamamahayag na nakadalo sa pagtitipon.

siyang tinatayang huling araw ng Unang Rehiyonal na Kongreso ng MAKIBAKA. Binasa sa huling araw ng porum ng Pambansang Tagapagsalita ang pahayag nito:

The Makibaka declared that its members have taken the NDF's armed struggle and cause as their personal cause for in its program we find the fundamental steps necessary to liberate our nation from the yoke of US imperialism and landlordism and the women from inequality and oppression... The NDF recognizes and guarantees the equality, partnership and cooperation between women and men in all spheres of life... The NDF has gone beyond the formal declaration of women's rights by tearing down the social structures that reduce women to second rate citizens (Sagmit at Alunan 1986).²⁰

Bukod sa pormal na pagbasa ng pahayag sa porum ay nagpaunlak din ng ilang kultural na pagtatanghal ang mga kasapi ng MAKIBAKA gaya ng mga rebolusyonaryong awit at tula (Sagmit at Alunan 1986). Nagpamalas ng mga eksibisyon ang kababaihang hukbo sa harap ng mga dumalo. Nag-pormasyon at nag-dril ang mga platun at ipinakita ang iba't ibang estilo ng kanilang pagsasanay bilang mga pulang mandirigma (The Philippine Tribune 1986).²¹ May mga pag-aaral din silang ibinahagi sa mga delegadong mamamahayag hinggil sa kalagayan ng lipunang Pilipino.

M. Ikalawang Pambansang Kongreso

Ganap na rebolusyonaryong kilusan na ang MAKIBAKA nang idaos nito ang kanilang Ikalawang Pambansang Kongreso. Ginawa ito sa rehiyong Timog Katagalugan noong 07-10 Nobyembre 1988. Taglay nito ang temang "Magpalawak! Magpalakas! Buong Siglang pakilusin ang Kababaihan sa mas Mataas na Antas ng Digmang

²⁰ Ayon sa ulat, taglay ng borador ng Konstitusyon 1986 ang ilang pagbabago at ambag hinggil sa paglinang sa katayuan ng babae sa lipunang Pilipino sanhi ng pagkalkulok kay Corazon Aquino bilang unang babaeng presidente. Ayon naman sa tagapagsalita ng MAKIBAKA, hindi masusukat ang katayuan ng babaeng Pilipino sa bansa dahil lamang mayroon na tayong babaeng pangulo. Aniya, marami pa ring patuloy na inaapi at pinagsasamantalahan sa kanilang hanapbuhay at tahanan.

²¹ Ayon kay Ka Xyrene (2016), isang hukbo mula sa Timog Katagalugan, ang mga pulang mandirigma ay pangkaraniwang nagsasanay ng gawaing militar. Kung kaya ang binabanggit na eksibisyong itinampok sa Unang Probinsyal na Kongreso ng Rebolusyonaryong Kababaihan ay bahagi ng kanilang natutuhan sa pagsasanay sa pakikipaglaban.

Bayan!” Bahagi ng naging daloy ng Ikalawang Kongreso ang paglaan ng programa para sa mga martir na kababaihan. Naging malaking bahagi ng Kongreso ang paglalagom sa mga tagumpay, krisis, at danas ng organisasyon mula 1971 (Manalo 1988).

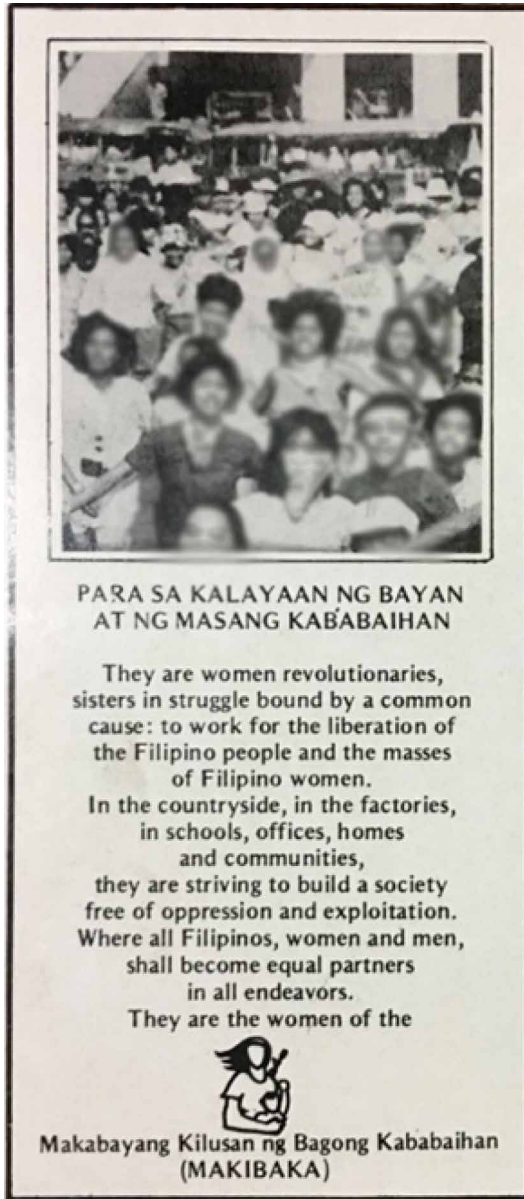
Bukod sa lalong pagpapataas ng moral ng kasalukuyang mga kadre at kasapi, mula sa paglalagom at pagbati, inaprubahan din sa Ikalawang Pambansang Kongreso ang bagong Programa sa Pagkilos ng organisasyon. Mula sa pinagtibay na Programa, pinagkasunduan din sa Kongreso ang muling pagtatayo ng Pambansang Tanggapan ng MAKIBAKA. Inihalal din sa Kongreso ang mga bagong pambansang opisyal na binubuo nina Silvia Madiaga bilang tagapangulo; Dalisay Magbanua bilang ikalawang tagapangulo at Sayi Malaya bilang pangkalahatang kalihim (Manalo 1988).

Larawan blg. 10: Mga delegado sa Ikalawang Pambansang Kongreso ng MAKIBAKA.

Larawan mula sa *Liberation*, November-December 1988.

Ang pagsasakatuparan sa programa ng MAKIBAKA ay isinagawa sa lahat ng hanay ng kababaihang nakokonsolida ng organisasyon. Iginawad ang pagsasakatuparan ng programa sa pamamagitan ng rebolusyonaryong pamahalaang itinatag sa iba't ibang bahagi ng bansa. Dagdag pa, isinasabuhay ng organisasyon ang pagpapahalaga sa sumusunod na karapatan ng kababaihan: (1) sa mga organisasyong nagtataglay ng panawagan ng kababaihan sa kanilang pakikibaka; (2) sa gawain kaugnay ng rebolusyong agraryo ng kababaihang magsasaka; (3) sa mga mandirigma sa

Larawan blg. 11: Isang larawan ng mga kasapi ng MAKIBAKA noong dekada 1980.

Larawan mula sa *Liberation*, September-October 1988.

kalunsuran at kanayunang nagsasanay mamuno sa 'di tradisyonal na larangan; (4) sa mga rebolusyonaryong gobyernong naglalagay ng kinatawang babae sa lahat ng hanay; at (5) sa mga programa ng rebolusyonaryong organisasyong nagsusulong sa paglaya ng kababaihan sa lahat ng hanay (Manalo 1989).

N. Ang Pagyabong ng mga Balangay sa Kanayunan at ang "Repormang Agraryo" ng Bagong Lipunan

Matatandaang isa sa mga pangunahing politikal na tungkulin ng MAKIBAKA ang pagpapabagsak sa katutubong pyudalismo. Ito ang sentral na dahilan ng kanilang pag-oorganisa sa hanay ng mga magsasaka. Ang tatlong organisador na MAKIBAKA mula sa Siliman University ang pangunahing nag-organisa sa kababaihan sa labas ng kampus. Nag-organisa sila sa hanay ng mga sakada ng Kanlurang Visayas. Sa pagtuntong ng unang yugto hanggang sa papalapit na pagwawakas ng Batas Militar, guwardyado at nagsilbing garison ang Siliman University. Nagkonsentra ang ilan sa mga tubuhan at sa mga maralitang komunidad sa tabing dagat ng Dumaguete gayundin sa mga plantasyon ng mga asukal sa Negros Oriental (Ka Lily 2016).

Metikuloso ring nagtayo ng mga balangay ang MAKIBAKA noong Batas Militar sa Mindanao. Nagkaroon ng mga kasapi ang organisasyon mula sa mga kampus sa Timog Mindanao gaya ng Immaculate Conception College (ngayon ay University of the Immaculate Conception), International Harvardian University (sarado na), University of Mindanao, at Philippine Women's College. Lahat ito ay pawang nasa lungsod ng Davao (Manalo 1989). Nagpalawak din ng pag-oorganisa ang kababaihan sa mga pamayanan sa bayan ng Ozamiz, Pagadian, at Dipolog (Ka Lily 2016). Lubog sa mga suliraning pang-agraryo ang mga komunidad na inorganisa ng MAKIBAKA noong Batas Militar. Kung kaya batay sa mga konkretong kondisyong kanilang nasaksihan, praktikal nilang nadalumat ang kabuluhan ng pagsusulong sa rebolusyong agraryo.

Mula nang ipataw ang Batas Militar sa buong bansa, bibilang ng 12 taon bago muling bumuwelo sa kalunsuran ang mga organisasyong gaya ng MAKIBAKA (Editorial 2003).

O. Ang Ikatlong Pambansang Kongreso

Pagsapit ng taong 1992, muling naghanda ang MAKIBAKA para sa kanilang Ikatlong Pambansang Kongreso. Ayon kay Ka Lily, ginanap ito sa rehiyon ng Bicol. Bahagi ng mga integral na ulat sa Ikatlong Kongreso ang apirmasyon sa resureksyon ng MAKIBAKA bilang rebolusyonaryong organisasyong pangkababaihan at kasapi ng Pambansa-Demokratikong Prente. Ayon sa ulat, bahagi ng tagumpay na natamo ng MAKIBAKA sa nagdaang dalawang dekada ang pagkakaroon nito ng impluwensya sa mga aktibidad at ugali ng iba't ibang sektor. Ibinahagi rin ang 70% paglago ng kasapihan nito at 1,500 naman sa kasapi mula sa ibang organisasyon sa kabila ng todo-digmaang kampanya ng gobyerno laban sa Pambansa-Demokratikong Prente (de Vera 1992).

Ginanap sa Ikatlong Pambansang Kongreso ang unang Gawad Ma. Lorena Barros. Ipinagkaloob ito kay Soccoro Par, isang iskolar ng Ateneo de Davao University na sumapi sa KM noong dekada 1970. Ibinahagi ni Ka Lily na naging aktibo si Par sa pag-oorganisa ng kabataan habang nasa pamantasan. Binuo niya roon ang SCM o Student Christian Movement. Kalaunan ay tumungo siya sa kanayunan upang maging hukbo. Namatay siya noong 1985 sa kabundukan ng Salay, Misamis Oriental (Abreu 2009).²²

Sa Ikatlong Pambansang Kongreso ring ito iniulat ang pagkakabuo ng MAKIBAKA ng sariling programang pang-edukasyon gaya ng kurso sa *gender sensitivity* sa parehong kalalakihan at kababaihan. Iniulat ding patuloy ang organisasyon sa pagtuon sa mas komprehensibong probisyon para sa kababaihan para sa 12-Point Program ng NDF (de Vera 1992). Isa pa sa mga ibinunga sa pagtatapos ng Kongreso ang konkretong paglalarawan sa MAKIBAKA bilang rebolusyonaryong kilusan sa pagpapalaya ng kababaihan sa Pilipinas.

P. Ang Ikaapat na Pambansang Kongreso

Bungad ng taong 2002 nang simulan ng MAKIBAKA ang paghahanda sa kanilang Ikaapat na Pambansang Kongreso. Ito ang unang Kongreso nila buhat nang matapos ang IDKP. Inilabas noong 15 Pebrero 2002 ng Komite sa Paghahanda ang pinal na borador ng dalawa sa pinakapundamental na dokumento ng MAKIBAKA

²² Ayon kay Abreu, namatay sa kamay ng mga pinaghihinalaang Deep Penetrating Agents o DPA si Soccoro Par alyas Ka Edna. Pumanaw siya bago pa man ilunsad ang Oplan Kahos sa Mindanao.

na pangunahing bibigyang-bisa at sususugan sa Ikaapat na Pambansang Kongreso.

Una sa mga pinal na borador na ito ang Saligang Batas ng MAKIBAKA. Sa unang pagkakataon, makalipas ang IDKP, nililinaw rito ang komprehensibong paglalarawan sa MAKIBAKA bilang hayag na kilusang kababaihang nagsusulong ng pambansa-demokratikong rebolusyon (“Saligang Batas ng MAKIBAKA” 2002).²³ Ikalawang esensyal na bunga ng Kongreso ang pinagtibay na “Programa sa Pagkilos ng MAKIBAKA.” Nakasaad naman dito ang sentral na pampolitikang gawain ng organisasyon sa pagsusulong ng demokratikong rebolusyong bayan (“Programa sa Pagkilos ng MAKIBAKA” 2002).²⁴

Lahat ng mga pangunahing dokumentong pinagtibay at sinusugan sa Kongreso ay umalinsunod sa mga prinsipyong pinanghawakan ng organisasyon sa panahong tiniyak nito ang apirmasyon bilang tanging kilusang rebolusyonaryo ng kababaihan sa bansa.

Anim na buwan matapos buuin ang “Saligang Batas” at “Programa sa Pagkilos,” iniharap naman nila ang pinal na borador ng “Gabay sa Pagbubuo ng Balangay ng MAKIBAKA” noong 03 Agosto 2002. Ipinaliliwanag dito ang hakbang-hakbang na pagbubuo ng mga balangay. Isa rin ito sa mga pinagtibay na dokumento noong Ikaapat na Pambansang Kongreso. Ito ang pangunahing tekstong pinaghalawan ng mga patakaran sa muling pagtatatag ng mga balangay sa kalunsuran at kanayunan.

²³ Pinal na borador na inihanda ng Preparatory Committee para sa Ikaapat na Pambansang Kongreso.

²⁴ Pinal na borador na pinagtibay sa Ikaapat na Pambansang Kongreso.

Q. Paglipas ng Ikalawang Dakilang Kilusang Pagwawasto: Ang Katayunan ng mga Balangay sa Kalunsuran at Kanayunan

Larawan blg. 12: Mga isyu ng *Malayang Pilipina*, ang opisyal na pahayagan ng MAKIBAKA na muling inilathala matapos ang Ikalawang Dakilang Kilusang Pagwawasto.

Larawan mula sa Philippine Revolution (w.t.).

Pagsapit ng taong 2002, sinimulan muling planuhin ng MAKIBAKA ang pagbuo sa *Malayang Pilipina* (MP). Agosto 2003 nang muli itong ilathala matapos ang maraming taon bilang opisyal na pahayagan ng organisasyon.

Isa pa sa mga punyaging natamo ng MAKIBAKA paglipas ng IDKP ang pagpapalawak at pagkokonsolida ng kasapian. Matapos ang pagbuo ng Pambansang Katipunan ng mga Magbubukid (PKM) noong 2002, sinunod namang idinaos ang kumperensiya ng muling pagbubuo ng MAKIBAKA sa Bicol noong 18 Hunyo 2003 (Editorial 2003). Taong 2003 din nang ilunsad ang unang balangay ng MAKIBAKA sa kalunsuran buhat nang makumpleto ang IDKP (Malayang Pilipina 2004). Sumunod na taon, nagkaroon naman sila ng Pangkalahatang Asambleya sa kalunsuran.

Muling nilinaw sa ikatlong edisyon ng *Eskum-Kababaihan* noong Nobyembre 2005 ang hinggil sa kasalukuyang katangian ng MAKIBAKA bilang organisasyon.²⁵ Ipinaliliwanag dito ang MAKIBAKA bilang “batayang organisasyon ng kababaihan na nagsusulong ng rebolusyonaryong kilusan ng kababaihan.”²⁶ Nahahati naman sa apat ang mga pangunahing tungkulin ng bawat kasapi. Sila ay may tungkulin sa larangan ng politika, ng ekonomiya, ng militar, at ng kultura (Pambansa-Demokratikong Paaralan 2006).

Nakalaan ang malaking oras sa pag-oorganisa at paghahanda ng MAKIBAKA sa rebolusyong agraryo sa kanayunan.²⁷ Sa pagwawakas ng IDKP, lalong gumilas at tumaas ang moral ng mga nanatiling kasapi sa kilusan (Ledesma 2016 at Araneta 2017). Dama ito ng estado kaya lalong isinabuhay ng mga sumunod na pangulo ng bansa ang layuning lipulin ang rebolusyonaryong kilusan. Matutunghayan ito sa mga inilunsad na iskemang militar ng mga nagdaan at kasalukuyang rehimen. Kung si Pangulong Gloria Macapagal Arroyo ay may Oplan Bantay Laya, inilunsad naman ni Pangulong Benigno Cojuangco Aquino III ang Oplan Bayanihan. Habang Oplan Kapayapaan naman ang kay Pangulong Rodrigo Roa Duterte.

Ang demokratikong rebolusyong bayan na nilahukan ng MAKIBAKA ang pangunahing nais lansagin ng lahat ng nagdaan at kasalukuyang gobyerno. Maraming kasapi ng MAKIBAKA ang lumahok dito bilang mga Milisyang Bayan (MB). Liban sa pagtitiyak ng kalagayan ng mga pormasyon, humahawak din sila ng mga sangay ng platun at sabay na namumuno sa pagbuo ng mga Ganap na Samahang Masa (GSM) mula sa iba’t ibang sektor gaya ng kabataan at kababaihan.²⁸

R. Konklusyon

Malaki at malawak na ang danas ng MAKIBAKA sa rebolusyonaryong pagpapalaya sa kababaihan at sa bansa. Makikita sa kanilang kasaysayan ng pagkilos ang mapait at madugong landas na kanilang sinuong upang isulong ang pambansa-demokratikong

²⁵ Ang *Eskum-Kababaihan* ay pinaikling Espesyal na Kursong Masa para sa Kababaihan. Isa itong batayang aralin sa Pambansa-Demokratikong Paaralan o PADEPA.

²⁶ Ang *ESKUM* ay nahahati sa tatlo: sa Kilusang Magsasaka, sa Kababaihan sa Kanayunan, at sa Kabataan.

²⁷ Ang rebolusyong agraryo ang isa sa puno’t dulo sa pagsusulong ng demokratikong rebolusyong bayan.

²⁸ Ang GSM ay tipo rin ng baseng masa sa kanayunan. (Ka Xyrene 2016).

rebolusyon. Gayundin, masisipat mula rito kung paano inalpasan ng kilusan ang bawat hamong panloob at panlabas, sa parehong kultural at politikal na arena, sa pamamagitan ng pagtangan sa kanilang linyang pampolitika at makabayang paninindigan.

Naging masikhay ang pagrerekluta ng MAKIBAKA sa kabila ng pagiging lihim na organisasyon. Lumawak ang kasapian, dumami ang mga eryang kinokonsolida, at lumaki ang sonang inoorganisa. Patuloy itong nagpapalawak sa kalunsuran at kanayunan sa hanay ng mga magsasaka, magbubukid, kabataan-estudyante, propesyunal, at manggagawang kababaihan. Dumaan ang MAKIBAKA sa maraming hamon sanhi ng mga sumubok sa kanilang pananaw at paninindigan. Subalit nariyan pa rin sila at nagpupunyagi, patuloy na nagsusulong ng pagpapalaya ng bayan.

SANGGUNIAN

Mga Aklat

- Abreu, Lualhati Milan. 2009. *Agaw-Dilim, Agaw-Liwanag*. Lungsod Quezon: University of the Philippines Press.
- Brillantes, Alex Bello, Jr. 1987. *Dictatorship and Martial Law: Philippine Authoritarianism in 1972*. Lungsod Quezon: Great Books Publishers.
- De Beauvoir, Simone. 1964. *The Second Sex*. Sinalin at inedit ni H.M. Parshley. New York: Knopf.
- Engels, Friedrich. 1884. *Origin of the Family, Private Property and the State*. Hottingen-Zurich: w.p.
- Feria, Dolores Stephens. 1993. *Project Seahawk: The Barbed Wire Journal*. Lungsod Quezon: Paper Tigers and Circle Publications.
- First Quarter Storm of the 1970. 1970. *First Quarter Storm of the 1970*. Manila: Silangan Publishers.
- Garcia, Mila Astorga. w.t. "The Concept of the Liberated Filipino Women and Her Role in the National Democratic Struggle." Nasa KM Women's Bureau. *Women and Revolution: Selected Articles on Women's Liberation*. w.l.: Pribadong limbag.
- Guerrero, Amado. 1970. *Lipunan at Rebolusyong Pilipino* (Ikaapat na Edisyon). w.l.: Kawanihan ng Pagsasalin.
- Guerrero, Amado V. 1972. *Philippine Society and Revolution*. Lungsod Quezon: Bandilang Pula Publishers.
- Kabataang Makabayan Women's Bureau. w.t. *Women and Revolution: Selected Articles on Women's Liberation*. w.l.: Pribadong limbag ng KM Women's Bureau.
- Malay, Rosario. w.t. "Ang Kababaihan at ang Pambansang Demokrasya." Nasa KM Women's Bureau. *Women and Revolution: Selected Articles on Women's Liberation*. w.l.: Pribadong limbag.
- Mao, Tse Tung. 1966. *Quotations from Chairman Mao Tse Tung, 1927-1964*. Peking: Foreign Language Press.
- _____. 1963. *On Protracted War*. Peking: Foreign Language Press.

- _____. 1957. *Let a Hundred Flowers Bloom: The complete text of "On the correct handling of contradictions among the people."* New York: Tamiment Institute.
- _____. w.t. Five Golden Rays. Nasa *Redguardsla*. Inakses 27 Disyembre 2016. <https://redguardsla.files.wordpress.com/2015/06/five-golden-rays.pdf>.
- Marx, Karl. 1867. *Das Kapital: Kritik politischen Oekonomie*. Hamburg: Verlag von Otto Meissner.
- Pambansa-Demokratikong Paaralan. 2006. *Tatlong Eskum: Mga Espesyal na Kursong Masa*. w.p.: Pribadong limbag ng PADEPA.
- Pambansa-Demokratikong Paaralan MLM. 2007. *Araling Aktibista: Introduksyon sa Marxismo-Leninismo-Maoismo*. w.p.: Pribadong limbag ng PADEPA.
- Pimentel, Benjamin. 2006. *UG: An Underground Tale: The Journey of Edgar Jopson and the First Quarter Storm Generation*. Lungsod ng Pasig: Anvil Publishing, Inc.
- Pomeroy, William. 1974. *An American Made Tragedy*. New York: International Publishers.
- Salonga, Jovito. 2006. "Pambungad." Nasa Pimentel, Benjamin. *UG: An Underground Tale: The Journey of Edgar Jopson and the First Quarter Storm Generation*. Lungsod ng Pasig: Anvil Publishing, Inc.
- San Juan, Epifanio. 1998. *Filipina Insurgency: Writing Against Patriarchy in the Philippines*. Lungsod Quezon: Giraffe Books.
- Silone, Ignazio. 1937. *Bread and Wine*. Salin mula sa Italiano nina Gwenda David at Eric Mosbacher. New York: Harper and Brothers.
- Sison, Jose Ma. 2001. *Makibaka para sa Pambansang Demokrasya*. Lungsod Quezon: Amado V. Hernandez Resource Center, Inc. at College Editors Guild of the Philippines.
- _____. 1998. *Krisis at Rebolusyong Pilipino*. Lungsod Quezon: Amado V. Hernandez Resource Center at College Editors' Guild of the Philippines.
- _____. 1967. *Struggle for National Democracy*. Pinamatnugutan ni Luis V. Teodoro, Jr. Lungsod Quezon: Progressive Publishers.
- UP Communication Research & Development Foundation, Inc. at Edwina K. Arroyo Design. 1984. *University of the Philippines: A University for Filipinos*. Lungsod Quezon: UP IMC.

Mga Artikulo / Larawan sa Dyaryo

- Ataviado, Quinciano. 1970. "Fear Riotous Labor Day: Rally of 100,000." *Manila Bulletin*, Mayo 1.
- The Carillon. 1971. "Behind the Barricades: When the Troops Came." *The Carillon*, Enero-Marso.
- _____. 1970. "UP Faculty Marches to Malacañang." *The Carillon*, Enero-Pebrero.
- De Vera, Adora Faye. 1992. "The Women's Movement in the 90's." *Laya Feminist Quarterly*, Marso.
- Editorial. 2003. "Makibaka para sa Pambansa-Demokratikong Rebolusyon." *Malayang Pilipina*, Agosto.
- Editorial. 1970. "Labor Day, 1970." *Manila Bulletin*, Vol. 263, No. 1, Mayo 1.
- Flaga, Salvador F. 1970. "Pillboxes, Molotov cocktails and other crude but otherwise lethal weapons recovered during violent demos by PC metrocom." UP Diliman Special Collections, University of the Philippines Diliman, Quezon City.
- Liberation. 1988. *Liberation*, Nobyembre-Disyembre.
- _____. 1988. *Liberation*, Setyembre-Oktubre.

- Lopez, Salvador P. 1970. "The Faculty Demonstration at Malacañang: A Report Continued in a Memorandum Submitted to the UP Board of Regents." *The Carillon*, Enero-Pebrero.
- Malayang Kilusan ng Bagong Kababaihan. 1971. *Makibaka!* Abril 19.
- Malayang Pilipina. 2004. "The MAKIBAKA Chapter in Barangay Alitaptap." *Malayang Pilipina Special Issue*, Agosto.
- Manalo, Victoria. 1989. "A Salute to Sisters in Struggle." *Liberation*, Marso-Abril.
- _____. 1988. "Riding the Winds of Change: MAKIBAKA Affirms Commitment to Women's and People's Liberation in Second National Congress." *Liberation*, Nobyembre-Disyembre.
- The Manila Times. 1970. *The Manila Times*, 29 Enero.
- The Philippine Collegian. 1969. *The Philippine Collegian*, Agosto 20.
- _____. 1969. *The Philippine Collegian*, Marso 6.
- The Philippine Tribune. 1986. "Girl Guerillas." *The Philippine Tribune*, Disyembre 31.
- Rotea, Hermie. 1970. "The Siege of Malacañang." *Nasa I saw them aim and fire! The Daily News*, Abril.
- Sagmit, Nick at Mike Alunan. 1986. "Women Warriors." *Tempo*, Disyembre 31.

Mga Sanaysay / Lektura

- Ilagan, Bonifacio. 2009. "Purgahan ng Kaliwa at Implikasyon sa mga Karapatang Pantao." Lekturang binasa sa "*Anne Frank - Isang Kasaysayan para sa Kasalukuyan*." Pebrero 15, 2003, San Agustin Museum, Intramuros, Maynila. Nasa Abreu, Lualhati Milan. *Agaw-dilim, Agaw Liwanag*. 259-271.

Mga Ligal na Dokumento / Babasahin

- Tañada, Lorenzo, et al. 1970. "Report of Senate Special Committee." Seventh Congress of the Republic of the Philippines, Marso 12.

Mga Lihim na Dokumento / Babasahin

- Makabayang Kilusan ng Bagong Kababaihan. 2002. "Saligang Batas ng MAKIBAKA." 'Di-limbag na dokumento, Pebrero 15. Microsoft Word file. Ipinahiram ng isang kinapanayam.
- Makabayang Kilusan ng Bagong Kababaihan. 2002. "Programa sa Pagkilos ng MAKIBAKA." 'Di-limbag na dokumento, Pebrero 15. Microsoft Word File. Ipinahiram ng isang kinapanayam.

Mga Tesis / Disertasyon

- Hernando, Pauline Mari F. 2017. "Ang Rebolusyonarya sa Panitikan at Kasaysayan ng Makabayang Kilusan ng Bagong Kababaihan (MAKIBAKA), 1970-2016." Ph.D. dissertation, Unibersidad ng Pilipinas Diliman.
- Tang, Marie-Charlotte G. 1995. "Student Activism in the 'Diliman Commune' (1971) and the Tiananmen Democracy Movement (1989)." M.A. thesis, Unibersidad ng Pilipinas Diliman.

Websayt

- Bantayog ng mga Bayani. 2015. "BALANDO, Elsa." *Bantayog ng mga Bayani*. Inakses 18 Mayo 2017. <http://www.bantayog.org/balando-elsa/>.
- Jose Maria Sison. 2012. "Ikalawang Dakilang Kilusang Pagwawasto." *Jose Maria Sison*. Inakses 05 Nobyembre 2016. <https://josemariasison.org/ikalawang-dakilang-kilusang-pagwawasto/>.
- Philippine Revolution. w.t. "Malayang Pilipina." *Philippine Revolution*. Inakses 10 Mayo 2016. www.philippinerevolution.info/publications/malayang-pilipina/.
- Rosa Mercado. 2011. "Makibaka Revisited: Two Essays on Makibaka (by two former members)." *In Memory of Lorena Barros*. Inakses 20 Pebrero 2017. <http://remembering-lorenabarros.blogspot.com/2011/04/makibaka-revisited-essays-on-makibaka.html>.

Mga Panayam

- Abreu, Lualhati Milan. 2016. Personal na panayam ng awtor. Disyembre 10.
- Araneta, Concha. 2017. Personal na panayam ng awtor. Pebrero 2.
- Cruz-Araneta, Gemma. 2016. Personal na panayam ng awtor. Disyembre 17.
- Dela Cruz, Priscilla. 2016. Personal na panayam ng awtor. Disyembre 17.
- Delos Trinos, Bernie. 2016. Personal na panayam ng awtor, Disyembre 17.
- Dimagiba, Ma. Patria. 2016. Personal na panayam ng awtor, Disyembre 17.
- _____. 2012. Personal na panayam ng awtor, Oktubre 5.
- Ka Lily. 2016. Personal na panayam ng awtor, Disyembre 11.
- Ka Liwanag. 2019. Personal na panayam ng awtor, Marso 27.
- Ka Xyrene. 2016. Personal na panayam ng awtor, Disyembre 27.
- Ledesma, Coni. 2016. Personal na panayam ng awtor, Disyembre 21.
- Marquez, Rencee. 2016. Personal na panayam ng awtor, Disyembre 17.
- Mercado, Rosa Oli. 2016. Personal na panayam ng awtor, Disyembre 17.
- _____. 2012. Personal na panayam ng awtor, Agosto 30.
- Oledan, Marsha. 2015. Personal na panayam ng awtor, Oktubre 10.
- Quiambao, Wê. 2016. Personal na panayam ng awtor, Disyembre 17.
- Ronquillo, Salome. 2012. Personal na panayam ng awtor, Disyembre 4.
- Taguiwalo, Judy. 2012. Personal na panayam ng awtor, Agosto 28.
- Tamse, Helen. 2016. Personal na panayam ng awtor, Disyembre 17.
- _____. 2012. Personal na panayam ng awtor, Oktubre 5.
- Trinidad, Moni. 2016. Personal na panayam ng awtor, Disyembre 17.
- Villanueva, May. 2016. Personal na panayam ng awtor, Disyembre 17.
- Yuzon, Florinda. 2016. Personal na panayam ng awtor, Disyembre 17.
- _____. 2012. Personal na panayam ng awtor, Oktubre 5.